

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΤΑ ΣΥΜΑΪΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΤΟΜΟΣ Γ'

ΑΘΗΝΑΙ
1977

ANGELO BRELICH*

ΝΙΡΕΥΣ

Τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα

Στὸν κατάλογο τῶν νεῶν ('Ιλιάς Β 484 - 760), σ' ἓνα ὀρισμένο σημεῖο, διαβάζουμε τοὺς παρακάτω στίχους :

- 671 *«Νιρεὺς αὖ Σύμηθεν ἄγε τρεῖς νῆας εἴσας,
Νιρεὺς Ἀγλαΐης υἱὸς Χαρόποιό τ' ἀνακτος,
Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα·
ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην, παῦρος δὲ οἱ εἶπετο λαός».*

Μετάφραση:

*Ἀπὸ τῆ Σύμη ὁ Νιρεὺς σύμμετρα τρεῖς πλοῖα,
τῆς Ἀγλαΐας ὁ Νιρεὺς καὶ τοῦ Χαρόπου, ὁδήγει
ὁμορφος ἦταν ὁ Νιρεὺς στερνὰ ἀπὸ τὸν Πηλεΐδη
ὁ πιὸ ὠραῖος Δαναὸς ποὺ ἔφθασε στὸ Ἴλιο·
ὅμως ἦταν ἀπόλεμος καὶ εἶχε μαζί του ὀλίγους.*

(ἑμμετρὴ μετάφραση: Παύκου Νικολαΐδη, Ἀθήνα 1970)

Ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ καιμένου τὸ ἀπόσπασμα δὲν παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα. Στὴν ἀπαρίθμηση τοῦ «Καταλόγου» τὰ πλοῖα τοῦ Νιρέα, ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὴ Σύμη, βρίσκονται ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ ἀπὸ τὴν Κρήτη (645 - 652) καὶ τὴ Ρόδο

* Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Θρησκειῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης ἀπὸ τὸ 1958. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δημοσιευμάτων του ἀφορᾷ θέματα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ θρησκεία. Ἔργα του μεθ' ἑτέροις ἐκδοθέντα εἰσὶν: α) Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔθνη, Ρώμη 1958, σσ. 410, β) Πόλεμοι, ἀγῶνες καὶ λατρεῖα

(653 - 670) και από την άλλη από τη Νίσυρο, την Κάρπαθο, την Κάσο, την Κω και τις Καλύδνες (676 - 680), δηλαδή σε μία ομάδα από νησιώτικα επικουρικά στρατεύματα, για την ακρίβεια όλα από το νότιο Αιγαίο. Είναι βέβαιο ότι σε όλο τον «Κατάλογο» δεν υπάρχει μνεία άλλου στρατεύματος με λιγότερα πλοία. Άλλα αυτό δεν πρέπει να μας κάνει να άπορούμε, αν λάβουμε υπόψη ότι η μικρή, όχι πολύ εξορμη και άσημαντη Σύμη¹ μνημονεύεται χωριστά, ενώ τα πέντε άλλα νησιά, που ο «Κατάλογος» αναφέρει άμέσως πιο κάτω, αν και πολύ πιο σημαντικά, είχαν όλα μαζί τριάντα πλοία. Και η Ρόδος, άσύγκριτα πιο σημαντική και περίπου δέκα φορές πιο μεγάλη, μνημονεύεται μόνη της και κάνει την εμφάνισή της μόλις με έννέα πλοία. Ο άμέσως επόμενος μικρότερος αριθμός πλοίων, συνολικά επτά, είναι της ομάδας των

στην αρχαϊκή Ελλάδα, Βόννη 1960, σσ. 89 και γ) Παΐδες και παρθένοι, Ρώμη 1969, σσ. 499.

Με άρετηρία τους πέντε άμηνικούς στίχους που αναφέρονται στο βασιλέα της Σύμης Νιρέα (B 671 - 675), από τους όποιους, όπως είναι γνωστό, ο τελευταίος είχε προκαλέσει από τα πολύ παλιά χρόνια και εξακολουθεί να προκαλεί ποικίλα σχόλια στους εκδότες των άμηνικών έπων, ο κ. Brellich είχε δημοσιεύσει περισπούδαστη σχετική μελέτη στις σελ. 115 - 150 του 4ου (1969) τόμου του περιοδικού της Ρώμης «Studi e materiali di storia delle religioni» (έκδοση dell' Ateneo). Τη μελέτη αυτή την παρουσιάζω μεταφρασμένη, με την έγκριση του συγγραφέα, και είμαι βέβαιος ότι θα άποτελέσει προσφορά όχι μόνο στους ειδικούς αλλά και το ευρύτερο κοινό και ιδιαίτερα τους Συμιάους.

Το κείμενο σε πρώτη φάση είχε μεταφραστεί από τη φιλόλογο Γενική Έπιθεωρητή Μ.Ε. κ. Ξένη Οίκομοπούλου. Όμως η τελική διατύπωσή του σε άραίο νεοελληνικό λόγο όφείλεται στην έλεγκτη φιλόλογο-καθηγήτρια κ. Ειρήνη Βαλασμάκη.

Τη μελέτη αυτή του κ. Brellich έκρινα σκόπιμο να την άποστεγάζω βιβλιογραφικός πίνακας με τις πηγές και τα βοηθήματα που είχε υπόψη του ο συγγραφέας, ώστε να υπάρχει συγκεντρωμένη όλη η σχετική με το Νιρέα βιβλιογραφία. Την έργασία αυτή, της οποίας η ολοκλήρωση είχε άπαιτήσει χρόνο, προσπάθεια και ίκανή φιλολογική συγκρότηση, όπως είμαι σε θέση να γνωρίζω, άφού έγινε με τη δική μου άμεση έποπτεία, ανέλαβε και παρουσιάζει ο φιλόλογος, εισηγητής στο ΚΕΜΕ (Κέντρο Έκπαιδευτικών Μελετών και Έπιμορφώσεως), κ. Κυριάκος Κατσιμάνης. Όλους αυτούς θερμά εύχαριστώ.

Έκρινα επίσης σκόπιμο να παραθέσω έδω άνάλυση των βραχυγραφιών, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Οι βραχυγραφίες αυτές είναι οι ακόλουθες:

Arch. Jb. = Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts.

FGrH = F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker.

TGF² = A. Nauck, Tragicorum Graecorum Fragmenta, Leipzig 2 1889.

RE = Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.

SMSR = Studi e materiali di storia delle religioni.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ

Διευθυντής της Έκδόσεως

1. Πρβλ. A. Philippson - E. Kirsten, Die griechischen Landschaften 4, Frankfurt a. M. 1959, 308 κ.έξ.

περισσότερων θεσσαλικῶν πόλεων (Μηθώνης, Θαυμακίας, Μελίβοιαις καὶ Ὀλιζάναις) ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς τοῦ πολὺ πιὸ φημισμένου ἥρωα Φιλοκτήτη (716-719).

Ὡστόσο δὲν ἀποροῦμε ποὺ ὁ Νιρέας δὲν ἀναφέρεται στὸ ποίημα ποτὲ πιά. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλους ἀρχηγούς τοῦ «Κατάλογου» π.χ. τοὺς Ἐπίστροφο (517), Ἀγαπήνορα (609), Θάλπιο (620), Πολύξενο (623), Γουνέα (748) καὶ ἄλλους πολλούς. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὰ τὰ πρόσωπα ὁ ποιητὴς ξέρει νὰ ἀναφέρει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς. Σὲ μερικές περιπτώσεις, μὲ ἐλαφροὺς ὑπαινιγμούς συσχετίζει τὸν ἥρωα μὲ ἄλλα πρόσωπα, πιὸ φημισμένα, τῆς ἠρωικῆς μυθολογίας, λέει π.χ. πὼς ὁ Θάλπιος εἶναι γιὸς τοῦ Εὐρυτου, ἕνα ἀπὸ τὰ ἐγγόνια τοῦ Ἀκτορίωνα ὁ Φειδιππος καὶ ὁ Ἄντιφος (678) πὼς εἶναι γιοὶ τοῦ Θεσσαλοῦ, τοῦ γιοῦ τοῦ Ἡρακλῆ καὶ ὁ Πολύξενος γιὸς τοῦ Ἀγασθένη καὶ συνακόλουθα ἐγγονὸς τοῦ βασιλιᾶ Λύγεια.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει ὅμως ὅτι, ὅσο λίγοι κι ἂν εἶναι οἱ ἀφιερωμένοι στὸ Νιρέα στίχοι, εἶναι πάντως περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀφιερωμένοι σὲ ὅποιοδήποτε ἄλλο ἥρωα, ὁ ὅποιος μνημονεύεται μόνο μιὰ φορὰ στὸν «Κατάλογο». Πέρα ἀπὸ αὐτό, τὸ περιεχόμενό τους δὲν περιορίζεται, ὅπως στίς περισσότερες περιπτώσεις, σὲ γεγονότα καθαρὰ γενεαλογικὰ ἢ σὲ κάποιο ἐπίθετο. Δύο χαρακτηριστικὰ τοῦ ἥρωα προβάλλουν ἰδιαίτερα ἀνάγλυφα, πράγμα ποὺ προκαλεῖ ἐκπληξή¹. Τὸ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι προτέρημα, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ἐλάττωμα. Ὁ Νιρέας εἶναι ὁ πιὸ ὁμορφος ἀπὸ ὅλους τοὺς Δαναοὺς μετὰ τὸν Ἀχιλλέα, ἀλλὰ —καὶ ἡ ἀντίθεση εἶναι σημεντικὴ, μιὰ καὶ ἐνώνει τὰ δύο χαρακτηριστικὰ— εἶναι ἀδύναμος (ἀλαπαθὴς : γιὰ τὴ σημασία βλ. παρακάτω στὴ σελ. 22 κ.ἐξ.).

Πέρα ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμα καὶ στὸ περιεχόμενο τῶν στίχων (671 - 675) ὑπάρχει κάποια πρωτοτυπία, ποὺ ἴσως ὅμως δὲ θὰ ἦταν ἀρκετὴ νὰ προκαλέσει στὸν ἀναγνώστη ἰδιαίτερη περιέργεια. Αὐτὸ τὸ πετυχαίνει περισσότερο ἕνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἀποσπάσματος.

Προβλήματα τοῦ κειμένου

Προτοῦ περάσουμε στὴν ἐξέταση τῆς μορφῆς, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἂν τὸ ἀπόσπασμα ἔρτασε σὲ μᾶς μὲ τὴν ἀρχικὴ του μορφῆ. Οἱ ἀρχαῖοι κριτικοὶ δὲν ἦταν γι' αὐτὸ σίγουροι. Γνωρίζουμε (σχολ. Α στὴν

1. Ὁ G. Strasburger, στὸ ἔργο του *Die kleinen Kämpfer der Ilias* (diss. Frankfurt a. M.), 1954, 116/3, ἐπιβεβαιώνοντας ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς ἥρωες δὲ χαρακτηριστεῖται ἀπὸ τὰ ἐλαττώματά του, λέγει σαφῶς: «Ὁ Νιρέας στὸν Κατάλογο τῶν πλοίων, ὁ ὀραϊότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς μετὰ τὸν Ἀχιλλέα, ἀλλὰ ἕνας ἀδύναμος (B 673 - 675), ξεχωρίζει σὰν μιὰ ἐξαίρεση».

Ἰλ. Β, 673 - 5, πρβλ. Εὐστάθιος ad locum) πὼς ὁ Ζηνόδοτος θεώρησε νόθους τοὺς στίχους 673 καὶ 675, ἐνῶ τὸ μεσαῖο στίχο 674 οὔτε τὸν συμπεριέλαβε στὴν ἔκδοσή του (οὔτε τὸν ἔγραψε). Ἔχουμε κατὰ συνέπεια δύο διαφορετικοὺς τρόπους ἀντιμετωπίσεως αὐτῶν τῶν στίχων, ἓνα γιὰ τοὺς στίχους 673 καὶ 675 καὶ ἓναν ἄλλο γιὰ τὸ μεσαῖο στίχο 674, πού μᾶς καλοῦν νὰ τοὺς ἀξιολογήσουμε χωριστά.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ζηνόδοτος ἀπλῶς παρέλειπε τὸ στίχο 674, γιὰ τὸν θεώρησε «νόθος», μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πὼς θὰ εἶχε ὑπόψῃ του κάποια πρὸ παλαιὰ γραφή, ἔπου ὁ στίχος δὲν ὑπῆρχε. Πρόκειται, ἄλλωστε, γιὰ μιὰ διατύπωση τυπικὰ ἐπαναλαμβανόμενη στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα¹. Θὰ ἦταν ἀφέλεια νὰ θελήσουμε νὰ καθορίσουμε ποιά ἦταν ἡ ἀρχικὴ θέσι πού ἐμφανίζεται μιὰ τέτοια διατύπωση, γιὰ αὐτὲς οἱ διατυπώσεις ἀποτελοῦν ὀργανικὸ μέρος τῆς γλώσσας αὐτῶν τῶν ποιημάτων. Ἐκεῖνο πού μπορεῖ νὰ λεχθεῖ προπαντὸς εἶναι ὅτι, ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς κινητικότητάς τους καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἐπαναλαμβάνονται συχνότατα, οἱ διατυπώσεις αὐτὲς ποτὲ δὲν εἶναι ἀπαραίτητες σὲ ἓνα ὀρισμένο σημεῖο τοῦ ποιήματος. Γιὰ τοῦτομποροῦσαν αὐτὲς τίς διαφορὲς μορφές (συμπεριλαμβάνοντας σ' αὐτὲς καὶ τίς προφορικὰς) ἢ νὰ τίς ἀφαιροῦν, ἔπου τίς συναντοῦσαν, εἴτε νὰ τίς προσθέτουν, ἔπου τὸ κείμενο τὸ ἐπέτρεπε. Ὅσο γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίπτωσι, ἂν ὑπῆρχαν παλιὲς ὁμηρικὰς γραφές ἔπου ὁ στίχος 674 τοῦ «Καταλόγου» εἶπε, ἀφοῦ τὸ κείμενο δὲ χάνει τίποτε καὶ χωρὶς αὐτόν, εἶναι ἀκόμα πιθανὸ νὰ προστέθηκε ἀργότερα σὲ ὀρισμένους γραφές, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο ἑνὸς ἢ περισσώτερων παράλληλων ἀποσπασμάτων τὰ ὅποια προὑπῆρχαν². Πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα χωρὶς τὸ στίχο 674 κερδίζει σὲ σημασία καὶ —τουλάχιστο γιὰ τὴ δική μας μοντέρνα αἰσθητικὴ— ἀκόμη καὶ σὲ ὁμορφιά. Ὁ Νιρέας ἦταν ὁ πρὸ ὁμορφος ἄνδρας ἀπ' ὅσους ἔφτασαν στὴν Τροία. Ἡ ἐπιφύλαξι (ὁ πρὸ ὁμορφος μετὰ τὸν Ἀχιλλέα) δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση πὼς μικραίνει τὴν προβολὴ τοῦ κύριου χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἥρωα καὶ φέρνει σύγχυσι γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἀντίθεσις —«ἦταν ὁ πρὸ ὁμορφος, ἀλλὰ ἦταν ἀδύναμος»— παρεμβάλλοντας ἀνάμεσα στοὺς δύο ὄρους ἓνα ξένο στοιχεῖο, τὴ σύγκρισι μὲ τὸν Ἀχιλλέα. Ἐμεῖς πάντως δὲν πρέπει νὰ καθοδηγούμεσθε σὲ τέτοια ζητήματα ἀπὸ τὴ δική μας αἰσθητικὴ ἀντίληψι. Οὔτε πάλι νὰ ἀξιολογοῦμε ἓνα ἀπόσπασμα μεμονωμένα. Σ' ὅλο τὸ ποίημα ἢ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα ἦταν τόσο φανερὴ, ὥστε ὁ ποιητὴςμποροῦσε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ κάθε εὐκαιρίαν νὰ τὴν ἐπαναλάβει. Ἄν ἔχουμε αὐτὸ ὑπόψῃ μας, ἡ ἀναφορὰ στὸν Ἀχιλλέα δὲ μειώνει τὴν ὁμορφίαν τοῦ Νιρέα. Γιὰ τὴν οὐσίαν τοῦτο,

1. Ἰλ. Β 674, Ἰλ. Ρ 280, Ὀδ. λ 470 καὶ 551, Ὀδ. ω 18.

2. Ἴσως ἀξίζει νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι ὅλα τὰ ἀποσπάσματα πού μνημονεύονται στὴν προηγούμενη παραπομπὴ ἀναφέρονται στὸν Αἴαντα.

ὅτι ὁ Ἀχιλλεύς ἦταν πῦρ ὁμορφος ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ Νιρέα καὶ αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ ὕμνο στὴν ὁμορφιά αὐτοῦ τοῦ τελευταίου.

Ὡστόσο κάθε σίγουρη θέση ἢ ἀρνήση γιὰ τὴν αὐθεντικότητα τοῦ στίχου 674 τοῦ «Κατάλογου» θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε σ' ἓνα στάδιο ξεπερασμένο γιὰ τὴ μελέτη τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Ἐδῶ θέλησα νὰ πῶ μόνο, σὲ σχέση μὲ τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ζηνόδοτος ἀγνοοῦσε αὐτὸ τὸ στίχο, ὅτι ἦταν ἀπόλυτα δυνατὴ μὴ ἀκόμη μορφή τοῦ ἀποσπάσματος καὶ χωρὶς τὸ στίχο 674. Τὸ θέμα ὅμως εἶναι τελειῶς διαφορετικὸ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς στίχους τοὺς ἀθροισμένους ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρινὸ λόγιον. Ἄν περιοριστοῦμε στοὺς στίχους 671 καὶ 672, τὸ ἀπόσπασμα χάνει κάθε ἐνδιαφέρον. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἢ ἀθέτηση εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον, γιατί, ἂν ὁ Ζηνόδοτος ἐπρεπε νὰ ἀπορρίψει τοὺς στίχους 673 καὶ 675, αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ στίχοι αὐτοὶ ὑπῆρχαν σὲ πῦρ καλῆς γραφῆς. Ἐμεῖς δὲν ἀντιμετωπίζουμε τὸ πρόβλημα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο μὲ τοὺς ἀρχαίους κριτικούς, δηλαδὴ ἂν αὐτοὶ οἱ στίχοι ἀνῆκαν στὸν Ὅμηρον· σὲ κάποια ἐποχὴ προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἀλεξανδρινὴ οἱ στίχοι αὐτοὶ ὑπῆρχαν στὸ κείμενο τῆς Ἰλιάδας, τὸ ὁποῖο σημαίνει πῶς ἦταν ἔργο κάποιου ἀρχαίου ἐπικοῦ ποιητῆ. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀρκεστοῦμε σ' αὐτό. Ἀλλὰ ὀρισμένα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προσθέσουμε καὶ κάτι ἀκόμη. Αὐτοὶ οἱ στίχοι ἦταν γνωστοὶ π.χ. στὸν Εὐριπίδην καὶ στὴν ἐποχὴ του. Σ' αὐτὸ τὸ εἶδος «Κατάλογου», λυρικοῦ καὶ ἐπικοῦ, ποὺ βρίσκουμε στὴν «Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι» (στ. 204 κ. ἐξ.), ὁ τραγικὸς ποιητὴς μνημονεύει ἐπίσης τὸ Νιρέα ὡς τὸν κάλλιστον τῶν Ἀχαιῶν. Ἄν ὁ Εὐριπίδης στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 5ου αἰῶνα εἶχαν ὑπαινιγμὸ μὲ τρεῖς μονάχα λέξεις γιὰ τὸ Νιρέα, πῶς ἦταν αὐτὸ πῦρ ὁμορφος ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, αὐτὸ σημαίνει πῶς τὸ κοινὸ γνώριζε καλὰ τοὺς στίχους, ποὺ πολὺ ἀργότερα ὁ Ζηνόδοτος δὲν τοὺς θεώρησε γνήσιους.

Δεύτερο, ἂν περιοριστοῦμε στοὺς δύο στίχους ποὺ παραδέχεται ὁ Ζηνόδοτος, τὸ ἀπόσπασμα θὰ ἦταν τὸ πῦρ μικρὸ ἀπ' ὅλα τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ὁ «Κατάλογος» ἀφαιρᾷ χωριστὰ σὲ κάθε ἐπικουρικὸ στράτευμα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει τελικὰ καὶ ἄλλος λόγος. Ὁ Εὐστάθιος στὸ χωρίο αὐτὸ παρατηρεῖ ὅτι ἡ γενεαλογία τοῦ Νιρέα εἶναι συνάρτηση τῆς ὁμορφῆς του¹. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει συνήθως τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τῶν ἥρώων, τοὺς ὁποίους ἀπλῶς μνημονεύει. Πολὺ πῦρ σπάνιες εἶναι οἱ περιπτώσεις ποὺ ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητέρας ἑνὸς ἥρωα. Καὶ σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις πρόκειται πάντοτε γιὰ γονεῖς ποὺ ἔχουν δικούς τους μύθους. Αὐτὸ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύσει γιὰ τοὺς γονεῖς τοῦ Νιρέα. Ἀνάμεσα στίς γυναῖκες τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, μὲ τὸ ὄνομα Ἀγλαΐα

1. Ὅρα δὲ ὅπως καὶ οἱ γεννησάμενοι τὸν Νιρέα πρὸς ὠρασίωμιν ὀνομάζονται· μήτηρ μὲν γὰρ Ἀγλαΐα, Χάροπος δὲ... ὁ πατὴρ· ἢ μὲν ἀγλήσσοσ, ὁ δὲ χαρίεις, ὡς ἢ κλήσις ὑπεμφαίνει.

καμιά δὲν τοποθετείται στὴ Σύμη, καμιά δὲν εἶναι γυναίκα κάποιου Χάρουπου ἢ μητέρα κάποιου Νιρέα. Ὁ ἴδιος ὁ Χάρουπος, ὡς ὄνομα μυθολογικό, εἶναι ἀγνωστος. Ὑπάρχει μόνο στὴν Ἀττικὴ ἕνας τοπικός μῦθος σχετικός μὲ τὸ Χάρουπο (Φιλολ. Fr. 27 Jac). Ἀλλὰ πάνω ἀπ' ἄλλα μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει δίκιο ὁ Εὐστάθιος, ὅταν λέγει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ὀνόματα ἀπὸ μιλοῦν. Οἱ γυναῖς τοῦ πιὸ ὠραίου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας δὲν μπορούσαν νὰ εἶναι παρὰ ἕνας ἄνδρας πού τὸ πρόσωπό του καὶ τὸ βλέμμα του ἦταν γεμάτο χάρι¹ καὶ μιὰ γυναίκα «αἰγλήεσσα»². Ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει πὼς χωρὶς τὸ στίχο 673 — πού ὁ Ζηνόδοτος δὲ θεωρεῖ γνήσιο μαζί μὲ τὸ στίχο 675 — οὔτε ὁ στίχος 672 θὰ εἶχε λόγο ὑπάρξεως.

Προβλήματα μορφῆς

Εἶναι τόσο πολὺ καλὰ γνωστὴ ἡ καταστροφὴ πού ἐπῆλθε στὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ λογοτεχνία, ὥστε δὲν μπορούμε νὰ βγάλουμε ὅποιοδήποτε σίγουρο συμπέρασμα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῆς ἐποχῆς πού ἀνάγεται ὁ «Κατάλογος» καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς ἢ μοναδικῆ ἀναφορὰ ἀπευθείας στὸ Νιρέα εἶναι τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Εὐριπίδη, πού ἀναφέρθηκε παραπάνω· ἀν ἐξαίρεσουμε μόνο τὴν ἀποψὴ ὅτι ὁ ἥρωας δὲ θὰ ἐνδιέφερε πολὺ τοὺς κλασικούς συγγραφεῖς.

Χρονολογικὰ ἀκολουθεῖ ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἀριστοτέλη (Ρητ. 3, 1414 α), πού δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Νιρέα, ἀλλὰ μὲ τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα, ὅχι ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τοῦ περιεχομένου ἀλλὰ τῆς μορφῆς. Οἱ στίχοι 671 - 673 τοῦ «Καταλόγου» ἔχουν πραγματικὰ μοναδικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τῆς μορφῆς. Μοναδικό, γιατί σ' ὀλόκληρῃ τὴν ἐποποιία καί, ὅσο μπορῶ νὰ ξέρω, σὲ ὅλη τὴν ἐλληνικὴ ποίηση εἶναι οἱ μόνοι τρεῖς στίχοι πού ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλο ἀρχίζουν μὲ τὴν ἴδια λέξη, ἢ ὅποια, ἄλλωστε, εἶναι ἕνα κύρια ὄνομα³. Ὁ συλλογισμὸς πού κάνει ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ ἑξῆς :

1. Ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποδώσει, συμπεριφέροντας μὲ τὸν Εὐστάθιο, τὴ λέξη «Χάρουπος», ἀντὶ αὐτὸ πύρινο βλέμμα ἢ τὸ «σπινθηροβόλο» (μὲ βάση τὴ σημασία, ὅχι ὁμόφωνης πάντως, τοῦ ἐπιθέτου χαράς). Πρὸς. ἄλλωστε F. B e c h t e l - A. F i c k, Gr. Personennamen, Göttingen 1894, σ. 414, πού συσχετίζει τὰ ὀνόματα τοῦ προσώπου Χάρουφ-Χάρουπος μὲ τὴ χάρι, χάρις· καὶ R. H i r z e l, Der Name, Abh. Sächs. Akad. 36, 2, 1927, σ. 95, πού ἀνάγει ὀνόματα ὅπως Χάρουφ καὶ Φαῖδρος «στὴ χροιάμενη ἀκτινοβολία τῶν ματιῶν πού φωτίζει ὀλόκληρο τὸ πρόσωπο».

2. F r i s k, Griechisches etymologisches Wörterbuch, «Μεγαλοπρέπεια, Λαμπρότης». Ἡ λέξη Ἀγλαία—ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡσιόδου, Θεολ. 909—εἶναι καὶ ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τίς Χάριτες.

3. Ὁ G. J a c h m a n n στὸ Der homerische Schiffskatalog und die Ilias, Köln-opladen 1958, σ. 125 ἀναφέρει: «Ὁ Νιρέας, γιὰ τὸν ὅποιο πραγματικὰ δὲν ὑπάρχει κανένα ἥρωικό στοιχεῖο πού νὰ τὸν φημίξει, τοῖζεται ἰδιαίτερα μὲ μιὰ διπλὴ ἐπανάληψη

Ὅταν ἔχεις πολλὰ νὰ πείς γιὰ ἓνα πρόσωπο, ἀναπόφευκτα τὸ ἐπαναλαμβάνεις συχνά· ὀνομάζοντας συχνὰ ἓνα πρόσωπο δίνεις τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχεις πολλὰ νὰ πείς γι' αὐτό. Ὁ Ὅμηρος φαίνεται ὅτι χρησιμοποίησε αὐτὸ τὸ τέχνασμα δηλαδὴ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος τοῦ Νιρέα τρεῖς φορές συνέχεια, ἐνῶ σὲ ἕλο τὸ ἄλλο ποίημα δὲν τὸν μνημονεύει. Ἄλλοι συγγραφεῖς ἔργων σχετικῶν μὲ τὴ ρητορικὴ, μεταγενέστερα, ἐξετάζουν τὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα. Ἡ ἀνάλυση τοῦ Δημητρίου Φαληρέως¹ εἶναι πρὸ λεπτομερῆς, ἀφοῦ διακρίνει σαφῶς τίς δύο μεθόδους, τῆς «ἐπαναφορᾶς» καὶ τῆς «διάλυσης». Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν δύο αὐτῶν ρητορικῶν τεχνασμάτων, παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, εἶναι ὅτι ὁ Νιρέας, πρὸ ἀναφέρεται μὴ μοναδικῆ φορά, μένει στὴ μνήμη μας, ὅπως ὁ Ἀχιλλέας ἢ ὁ Ὀδυσσεύς. Ἄν ὅμως ὁ ποιητὴς ἔλεγε ἀπλᾶ πῶς ὁ Νιρέας, ὁ γιὸς τῆς Ἀγλαίας καὶ τοῦ Χάρου, ὁδήγησε τρία πλοῖα ἀπὸ τὴ Σύμη, κανεὶς δὲ θὰ τὸν θυμόταν πιά. Ὁ Δημήτριος προσθέτει ὅτι συμβαίνει τὸ ἴδιο, ὅπως καὶ στὰ συμπόσια. Ὅταν τὰ λίγα πράγματα τὰ βάλουμε σκόρπια, φαίνονται πολλά. Ὁ Ἐρμογένης² ἀναφέρει ὁμοίως τοὺς στίχους τοῦ «Καταλόγου», ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ πεί πῶς ἡ ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος χρησιμεύει γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ ἥρωα. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συγγραφέων τῆς ρητορικῆς δικαίῶναι τὸ ἀσυνήθιστο αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος. Ἡ ὀξυδερκεῖά τους ἐξηγεῖ θαυμάσια τὴ σημασίαν τοῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὲς τίς σωστὲς παρατηρήσεις στὸν τομέα τῆς ρητορικῆς ἀναπηδᾷ ἓνα καινούριο πρόβλημα. Γιατί ὁ ποιητὴς θέλει νὰ μᾶς δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι γιὰ τὸ Νιρέα θὰ εἶχε νὰ μᾶς πεί πολλά; Γιατί θέλει νὰ τὸν ἀποτυπώσει στὴ μνήμη μας; Ἡ γιὰ τί γενικὰ θέλει νὰ τὸν «στολίσει»;

Τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τοῦ ἀποσπάσματος

Ἐπάρχουν πολλὲς περιπτώσεις, γενικὰ γνωστῆς, πρὸ τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ἀποκαλύπτουν μὲ λιγόλογους ὑπαινιγμοὺς πῶς ἔχουν ὑπόψην τους (καὶ ὑποθέτουν πῶς καὶ τὸ κοινὸ τίς γνωρίζει) παραδόσεις πρὸ δὲν ἔχουν λόγον ἢ εὐκαιρίαν νὰ τίς διηγηθοῦν.

Στὴν Ἰλιάδα ἡ προσοχὴ τῶν φιλολόγων στράφηκε προπάντων σὲ καῖνες τίς περιπτώσεις πρὸ οἱ ὑπαινιγμοὶ ἔχουν σχέση μὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα στενὰ δεμμένα μὲ τὴν τρωικὴ ἐκστρατεία (π.χ. πρόσωπα ὅπως ὁ Πρωτεσίλαος, ὁ Φιλοκτήτης κτλ., γεγονότα ὅπως ἡ κρίση τοῦ Πάρι, ὁ θάνατος τοῦ

(671 - 673) —περίπτωσι μοναδικῆ στὸν Ὅμηρον. Ὁ φίλος L. E. Rossi μοῦ ὀποδεικνύει τὴν πλήρη συλλογὴ ὄλων τῶν ὀμηρικῶν ἐπαναλήψεων τοῦ I. Bekker, στὸ Homerische Blätter 1, Bonn 1863, 185 κ.εξ., ὅπου ἡ περίπτωσι τοῦ Νιρέα (μνημονεύεται στὴ σελ. 190) δὲν ἔχει καμιά ἄλλη παράλληλὴ τῆς.

1. Περί ἔρμηνείας 61 (Rhet. Gr. σ. 276 Sp).

2. Περί μεθόδου δεινότη. 9 (Rhet. Gr. 2, σ. 433 Sp).

Ἀχιλλεὺς καὶ γενικὰ ὅλα ὅσα οἱ παλαιοὶ λόγιοι θεωροῦσαν προομηρικὰ ἢ μεταομηρικὰ, δηλαδή ὅσα δὲν εἶχαν ἀμεση σχέση μετὰ τὴ διήγησιν ἐκείνων τῶν λίγων ἡμερῶν τοῦ τελευταίου χρόνου τῆς τρωικῆς ἐκστρατείας ποὺ περιορίζονται οἱ ραψῶδιες τῆς Ἰλιάδας). Φυσικὰ οὔτε οἱ ἄλλες περιπτώσεις πέρασαν ἀπαρατήρητες, ἀλλὰ ὡς τὰ σήμερα δὲν τίς μελέτησεν ὀργανικὰ καὶ μετὰ πληρότητα. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις μπορούμε μετὰ τὴν πρώτη ματιὰ νὰ διακρίνομε τοὺς ὑπαινεγμοὺς ποὺ ἀφοροῦν : 1) τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς θρύλους τοὺς, 2) τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα ποὺ συμπεριλαμβάνονται σὲ ἄλλους ἐπικούς κύκλους, περισσότερο ἢ λιγότερο καλὰ καθορισμένους, ὅπως ὁ θηβαϊκὸς κύκλος (ὁ Τυδέας καὶ τὰ κατορθώματά του, ὁ Ἄδραστος κτλ.), ἢ ὁ ἀργοναυτικὸς κύκλος (π.χ. ὁ ὑπαινεγμὸς γιὰ τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Ὑψιπύλην), 3) ἐκείνους ποὺ, μολονότι μπορούσαν νὰ εἶχαν σχέση μετὰ τὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς ἐπικούς κύκλους, ἔχουν συγκριτικὰ μετὰ αὐτοὺς μεγαλύτερη αὐτονομία (ὡς θυμηθοῦμε π.χ. τὸν Κάστορα καὶ τὸν Πολυδεῦκα, τὸν Ἄδμητο καὶ τὴν Ἀλκίση, τὸ Χείρωνα, τὸ Δαίδαλο καὶ τὴν Ἀριάδην κτλ., γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἀμέσως γιὰ τὸν Ἡρακλεῆ!), 4) αὐτοὺς ποὺ ἀνήκουν σὲ παραδόσεις πρὸ στενὰ τοπικῆς (ὅπως ὁ Κινώρας, ὁ Πιτθεὺς, ὁ Ἀμφιδάμας κτλ.). Ἀλλὰ δὲν εἶναι καθόλου σίγουρο πῶς αὐτὲς οἱ λιγοστὲς κατηγορίαι ἐξαντλοῦν, χωρὶς ὑπόλοιπα, τὸ σύνολο τῶν παραδόσεων ποὺ οἱ ὁμηρικοὶ ὑπαινεγμοὶ φωτίζουν μόνο ἀδύναμα, στιγμιαῖα καὶ μετὰ τρόπο μερικόν. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι ὅμως, ἢ Ἰλιάδα προϋποθέτει μιὰ μεγάλη καὶ ποικίλη μυθολογία. Ἀλλὰ γιὰ τὴν κάθε μεμονωμένη περίπτωσιν θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ ποῦμε πῶς καὶ τί ἀκριβῶς ὁ Ὅμηρος ἤξερε, πέρα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέει καθαρά, γιὰ μιὰ παράδοσιν ποὺ ἔχομε μαρτυρίας μόνο μετὰ τὸν Ὅμηρο. Ἡ ἔρευνα πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἦταν πολὺ περίπλοκη, γιὰ τὴν θὰ ἔπρεπε νὰ κινηθεῖ πρὸς δύο κατευθύνσεις : α) μιὰ ἀνάλυσιν σὲ βάθος γιὰ τὴν κάθε περίπτωσιν καὶ β) προσπάθειαν γιὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἐκείνων τῶν ὀργανικῶν σχέσεων ποὺ μπορούν νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὰ μεμονωμένα ἀποτελέσματα ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτα ὑποθετικά. Ἐνα ὅμως πράγμα εἶναι σίγουρο : Θὰ ἦταν παράδοξο νὰ ὑποστηρίξομε πῶς ὁ Ὅμηρος ἤξερε μόνο ὅσα διηγῆται (πρέπει νὰ ἔχομε ὑπόψιν μας τίς περιπτώσεις ποὺ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν : ὅταν π.χ. μιλεῖ γιὰ τὸν μινύειον Ὀρχομενόν, τὸ ἐπίθετον θὰ ἦταν τελείως χωρὶς νόημα, ἂν ὁ ποιητὴς καὶ τὸ κοινὸν δὲ γνώριζε τουλάχιστον κάτι γιὰ τὸ Μινύα).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δὲν ἔχομε καθόλου τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκλείσομε ἐξαρχῆς (a priori) ὅτι μερικὰ πρόσωπα, ποὺ μόλις ἀναφέραμε, εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητῆ, ὅταν γίνεται π.χ. μιὰ σύντομη ἀπαρίθμησιν αὐτῶν ποὺ πέφτουν χτυπημένοι ἀπὸ κάποιον ἥρωα μετὰ μεγαλύτερη προβολή, καὶ ποὺ ἀναφέρονται γιὰ μοναδική φορὰ σ' ἐκεῖνο τὸ κείμενον. Ἀκόμα καὶ ἡ πιθανὴ ὑπαρξὴ κάποιου πατρωνόμου ἢ ἐπιθέτου θὰ μπορούσε νὰ εἶναι δημιουργημὰ τῆς φαντασίας ad hoc, ἂν πάρουμε ὡς βάση τίς συνήθειαι

της έπικης γλώσσας. Όμως και αυτή την πιθανότητα δεν την εξουδετερώνει ή ύπαρξη μετακομηρικῶν στοιχείων σχετικῶν με αυτά τὰ πρόσωπα. Γιατί, αν πάρουμε ὡς δεδομένο πὸς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα άσκησαν μεγάλη επίδραση και γοητεία, τίποτε δεν αποκλείει νὰ σκεφτοῦμε πὸς οἱ γενεὲς πὸς ακολουθήσαν έπλασαν ιστορίες για κάποιο «ὄνομα άνύπαρκτο» πὸς βρέθηκε σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, πὸς περνοῦσαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα σ' ὀλόκληρο τὸν έλληνικὸ κόσμο και νομίζω πὸς αὐτό, ἄς λεχθεῖ σαν σὲ παρένθεση, δὲ ζημιώνει τὴ μυθική αξία αὐτῶν τῶν ιστοριῶν, γιατί ή έλληνική μυθολογία δὲ σταματᾷ με τὸν Όμηρο.

Με ὅλα αὐτὰ πὸς παραθέτουμε, ή επιθυμία μας είναι νὰ ἐλευθερώσουμε τὸ δρόμο τῆς έρευνας ἀπὸ κάθε προκατάληψη και ἀπλοϊκότητα για ἓνα πρόσωπο, πὸς ὅπως ὁ Νιρέας έμφανίζεται μόνο σ' ἓνα μοναδικὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα. Τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος δημιουργεῖ τὰ ἐξῆς έρωτήματα :

Τὸ πρῶτο είναι αν ὁ Νιρέας είναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέα τοῦ ἀποσπάσματος ή αν ὁ συγγραφέας έχει ὡς βάση παραδόσεις πὸς ὑπῆρχαν πρὶν. Στὸ πρῶτο αὐτὸ έρώτημα μπορούμε νὰ ἀπαντήσουμε με ἀκριτὴ σιγουριά. Είναι δυνατόν νὰ βεβαιώσουμε πὸς τὰ ιδιαίτερα και μάλιστα ἐξαιρετικὰ μορφολογικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀποσπάσματος προσδίδουν στὸ πρόσωπο μιὰ προβολή, πὸς ἀντίστοιχη δὲ συναντιέται στὸ ὑπόλοιπο ποίημα, και πὸς και στὸν ἴδιο τὸν «Κατάλογο», αν τὸν ἐξετάσουμε χωριστά, ὄχι μόνο ή επίμονη ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων (ἀκόμα και χωρὶς τὸν ἀμφισβητούμενο στίχ. 674) είναι δυσανάλογος με τὴ φαινομενική ἐλάχιστη σημασία τοῦ ἥρωα πὸς ὀδήγησε τὸ πιὸ μικρὸ, ἐπικουρικό, στράτευμα πλοίων. Ἄκόμη και τὸ περιεχόμενο τῶν στίχων —ή ἀναφορὰ στοὺς δυὸ γονεῖς του, ὁ ὕμνος για τὴν ὁμορφιά του και, σὲ ἀντίθεση με αὐτή, ὁ ἀσυνήθιστος ὑπαινιγμὸς για ἓνα ἐλάττωμα τοῦ ἥρωα— δὲ νομίζω πὸς είναι δημιουργήμα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητῆ και είναι πολὺ εἰδικὸ (ιδιαίτερο), για νὰ έχει δημιουργηθεῖ για ἓναν ἥρωα, γιατί σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ ποίημα δεν έχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴ τὴ φαντασία. Τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα για τὸ Νιρέα πρέπει κατὰ συνέπεια νὰ έχει τὶς ρίζες του σὲ μιὰ πιὸ παλιὰ παράδοση.

Ἐνα ἄλλο έρώτημα ἀφορᾷ τὴ φύση αὐτῆς τῆς παράδοσης. Ἄνήκει ὁ προομηρικὸς Νιρέας στὸν τρωικὸ κύκλο; Ἄνήκει σὲ κάποιο ἄλλο ἐπικὸ κύκλο ή ἦταν ἓνα μυθικὸ πρόσωπο, στὴν οὐσία ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ ἔπους πὸς τὸν οικειοπήθηκε μετά; Ἄνηκε σὲ μιὰ τοπική παράδοση ή είχε ἓνα χαρακτηριστικὸ πὸς τὸν ἀφήνει ἐξω ἀπὸ μιὰ τέτοια κατάταξη;

Ἄλλὰ προτοῦ δώσουμε ἀπάντηση σ' αὐτὲς τὶς έρωτήσεις, πρέπει νὰ δοῦμε τί μπορούμε ὑποθετικὰ νὰ ποῦμε, ἀλλὰ φυσικὰ ὄχι ἀλθαίρετα, για τὴν προομηρικὴ μορφή τοῦ Νιρέα.

Τὸ σημεῖο τοῦ ξεκινήματος για τὴ λύση αὐτῶν τῶν έρωτήσεων δεν μπο-

ρει νά είναι άλλο από τήν εξέταση τῶν παραδόσεων πού δέν περιλαμβάνονται στό ὁμηρικό ποίημα (δηλαδή ἀπό τήν ἀπόψη τῆς χρονολογήσεως τῶν μεταομηρικῶν τεκμηρίων). Αὐτές τίς παραδόσεις, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως, μπορούμε νά τίς κατατάξουμε χωρίς κόπο σέ δύο ομάδες. Σέ κείνες πού ἔχουν ἐπικό χαρακτήρα καί ἐξιστοροῦν γεγονότα πού ἔχουν σχέση μέ τὸ Νιρέα, ἀλλά δέν περιλαμβάνονται, ὅπως εἶπαμε, στό ὁμηρικό ποίημα, καί σέ ἄλλες πού συμφωνοῦν μέ τὸν ὁμηρικό χαρακτήρισμό τοῦ προσώπου, χωρίς ὡστόσο νά τὸ παρεμβάλλουν στὰ κείμενα τῆς διηγήσεως.

Ὁ Νιρέας στήν ἔξω ἀπό τὸν Ὅμηρο ἐπική παράδοση

Μέχρι τώρα —ἐξαιρώντας τὸ ἴδιο τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου» πού εἶναι στό κέντρο αὐτῶν τῶν ἐρευνῶν— δέν εἶδαμε παρά μόνο ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Εὐριπίδη πού ἐπαναλαμβάνει τὸ περιεχόμενο τῶν ὁμηρικῶν στίχων¹ καί —ξεκινώντας ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη— τὴ σκέψη τῶν συγγραφέων ρητορικῶν ἔργων γιὰ τὰ χαρακτηριστικά τῆς μορφῆς αὐτῶν τῶν στίχων.

Τὸ ὑπόλοιπο τῆς τεκμηριώσεως, πού ἀφορᾷ ἀπευθείας τὸ Νιρέα, ἀποτελεῖται ἀπὸ φιλολογικὰ ἀποσπάσματα², σκορπισμένα ἐδῶ κι ἐκεῖ στὰ 1500 χρόνια περίπου πού μεσολαβοῦν ἀπὸ τὸν 3ο αἰῶνα π.Χ. ἕως τοὺς τελευταίους μεγάλους βυζαντινοὺς λογίους. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀποσπάσματα μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ Νιρέα, πού ὅμως δέν ἔχουν ὡς βάση τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου».

Εἶναι χρήσιμο ἴσως νά μνημονεύσουμε —στὴν ἀρχὴ καί ξεχωριστὰ— ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Διόδωρου (5, 53), παρ' ὅλο πού ἡ εἰδηση πού περιέχει εἶναι τόσο μέτρια, ὥστε δέν προσφέρει χρήσιμους προβληματισμούς. Συνίσταται στὴν πληροφορία ὅτι ὁ Νιρέας ἦταν κυρίαρχος ὄχι μόνο τῆς Σύμης, ἀλλὰ καί ἑνὸς μέρους τῆς Κνιδίας χώρας. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Νιρέας ἐμφανίζεται στό ἀπόσπασμα ὡς γιὸς τοῦ Χάρουπυ καί τῆς Ἀγλαίας, πού ξεχώριζε γιὰ τὴν ὀμορφιά του καί πολέμοῦσε στὴ στρατιὰ τοῦ Ἀγαμέμνονα. Πάντως μπορεῖ κανεὶς νά παρατηρήσει ὅτι ὁ ἥρωας —πού περιγράφεται μέ ἓνα πνεῦμα βαθύτατου ὁμηρικοῦ σεβασμοῦ— παρεμβάλλεται σὲ μιὰ αἰστορία τῆς Σύμης ἀλλὰ μέ τρόπο ἀσύνδετο πρὸς ὅσα προηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του καί ὅσα ἀκο-

1. Δὲ θεωρῶ σπουδαῖο —ὅπως ὁ G. M. Bolling, *The athetized lines of the Iliad*, Baltimore 1944, 39— τὸ ὅτι ὁ Εὐριπίδης παραλείπει τὸ στίχο 674 πού σχολιάσθηκε· αὐτὸς παραλείπει καί πολλὰ ἄλλα στοιχεία τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ «Καταλόγου» περιοριζόμενος νά ὑπαινιχθεῖ μιὰ μόνο φορὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ στίχου 673.

2. Ἡ εἰκονογραφικὴ τεκμηρίωση—τουλάχιστον ὅσο αἱ φιλολογικαὶ πηγὲς φανερῶνουν (βλ. κατωτέρω σ. 132, ὑπόσημ. 27)— φαίνεται ὅτι ἔχει ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς, μέ μόνη ἐξαιρέση τὴν (ὑποθετικὴ) τάνυση τοῦ ἥρωα μέ μιὰ μορφή τοῦ λεγόμενου διαζώματος τοῦ Τήλεφου στὸ βωμὸ τῆς Περγᾶμου: C. Robert, *Arch. Jb.* 2, 1887, 255.

λουθοῦν. Συνεχίζοντας ὁ Διόδωρος λέει ὅτι ἡ Σύμη ἦταν ἀκατοίκητη καὶ οἱ πρῶτοι κάτοικοί της ἦταν ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν ἔρθει μετὰ τὸν Τροίπα καὶ ἀρχηγὸ τὸ Χθόνιο, τὸ παιδί τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τῆς Σύμης, ἀπ' ὅπου πῆρε τὸ ὄνομα τὸ νησί. Μετὰ (ὄστερον) βασιλεύει ἐκεῖ ὁ Νιρέας, ποὺ γενεαλογικὰ δὲ φαίνεται νὰ εἶναι συνδεδεμένος μετὰ τὸ Χθόνιο. Ὅταν τέλειωσε ὁ τρωικὸς πόλεμος, οἱ Κάρες πῆραν τὸ νησί, ἀλλὰ τὸ ἐγκατέλειψαν, γιατί ἐπесе ξηρασία. Δὲ γίνεται λόγος οὔτε γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Νιρέα οὔτε γιὰ τοὺς ἐνδεχόμενους ἀπογόνους του. Ὅλα αὐτὰ μᾶς κάνουν νὰ σκεφτοῦμε πῶς ὁ Νιρέας ἐμφανίζεται ἐδῶ σὲ τοπικὲς παραδόσεις (μυθολογικὲς καὶ μισομυθολογικὲς) ἀποκλειστικὰ λόγῳ τοῦ ὀμηρικοῦ ἀποσπάσματος. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ βασιλείου του καὶ στὴν Κνίδο, μὰ καὶ πρόκειται γιὰ μαρτυρία τέλεια ἀπομονωμένη, εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε ἂν αὐτὴ βασίζεται σὲ παραδόσεις ἢ ιστοριογραφικοὺς συνδυασμοὺς ποὺ ἀφοροῦν τὶς σχέσεις τῆς Σύμης καὶ τῆς Κνίδου. Πολὺ λιγότερο πιθανὸ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ παραδόσεις ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸν ἴδιο τὸ Νιρέα. Ὡστόσο καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, τὰ ὅσα λέει ὁ Διόδωρος δὲν πλουτίζουν καὶ τόσο τὸ πρόσωπο καὶ τὰ κατορθώματά του.

Διαφορετικὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῶν ἄλλων μαρτυριῶν, ποὺ μετὰ βάση τὸ περιεχόμενό τους μπορούμε νὰ τὶς κατατάξουμε σύμφωνα μετὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο :

1. Μιὰ σειρά παραδόσεων ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπομένουν μόνο δύο τεκμήρια — ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Φιλόστρατου καὶ ἓνας ὑπαινιγμὸς τοῦ Τζέτζη ποὺ ἀναφέρουν ὅτι ὁ Νιρέας παίξει ἓνα ρόλο στὰ προομηρικά, στὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀχαιῶν στὴν Τευθρανία, ὅπου δίπλα στοὺς Μυσοὺς πολεμοῦσαν ἀκόμα καὶ οἱ ὄπλισμένες γυναῖκες τους. Ὁ Νιρέας σκότωσε τὴν Ἰέρα, τὴ γυναῖκα τοῦ Τήλεφου.

2. Ἀντίθετα, μιὰ ἄλλη σειρά ἀπὸ παραδόσεις ἀφορᾷ τὰ μεταομηρικὰ καὶ κυρίως τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα στὴν Τροία. Ὁ θάνατος αὐτὸς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸν τίτλο ἑνὸς ἐπιτύμβιου ἐπιγράμματος, ποὺ περιλαμβάνεται στὸν ψευδο-αριστοτελικὸ Πέπλο (N. 17) καὶ στὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξουμε ἀργότερα. Τρεῖς συγγραφεῖς γνωρίζουν πῶς τὸ Νιρέα τὸν σκότωσε ὁ Εὐρύπυλος : ὁ Κόιντος ὁ Σμυρναῖος (6, 372 - 389) διηγεῖται τὸ ἐπεισόδιο δίνοντάς του κάποια ἐκταση. Κατὰ τὴ γνώμη του στὸ ἴδιο ἐπεισόδιο θὰ εἶχε βρεῖ τὸ θάνατο καὶ ὁ Μαχάων. Ἡ λεπτομέρεια δὲν εἶναι ἐπιπόνηση τοῦ ποιητῆ τοῦ 4ου αἰῶνα, ἀφοῦ ὑπάρχουν ἔγγραφα τῆς καὶ στὸν Ὑγίνο¹. Μιὰ τρίτη πηγὴ ἀντίθετα — ἡ λατινικὴ μετάφραση μιᾶς γραφῆς ποὺ κυκλοφοροῦσε μετὰ τὸ ὄνομα Δίκτυς Κρητικὸς καὶ ποὺ τὸ πρωτότυπό της ἴσως ἀνάγεται στὸν 1ο αἰῶνα — μοιλονότι ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ φονιάς τοῦ Νιρέα ἦταν ὁ Εὐρύπυλος, συνδέει μετὰ αὐτὸ τὸ θάνατο

1. Στὸ εἰρητήριο (fab. 113) «Ποῖος σκότωσε ποῖον εὐγενῆ» (Nobilem quem quis occidit) στὸ: ὁ Εὐρύπυλος τὸ Νιρέα, προστίθεται: ὁ ἴδιος καὶ τὸ Μαχάωνα.

και το θάνατο του Πηνέλεου (4, 17· πρβλ. 4, 18). 'Ο θάνατος, σε μάχη, του Νιρέα βρίσκεται επίσης και σε μια άλλη πηγή: ο Δάρης ο Φρύγας (21), σ' ένα σύντομο κατάλογο των φόνων κατά τη διάρκεια μιας μάχης, αναφέρει σαν φονιά του Νιρέα τον Αινεία. 'Ο θάνατος λοιπόν του Νιρέα στην Τροία εμφανίζεται χωρίς διηγηματικό κείμενο στην ψευδοαριστοτελική γραφή και αποδίδεται στον Εύρύπυλο, συνδεδεμένος με το θάνατο του Μαχάονα και του Πηνέλεου· αποδίδεται όμως και στον Αινεία.

3. Μόνο μια έπική πηγή άρνείται σιωπηρά το θάνατο του ήρωα, κάνοντας λόγο γι' αυτόν σε μια εξιστόρηση του «νόστου». Είναι ένα απόσπασμα του Λυκόφωνα (1011 κ. έξ.) που διηγείται τις περιπέτειες του Νιρέα μαζί με το Θόα ώσπου να φθάσει εις τας Πόλας» (Pola). 'Η τέλεια απομόνωση αυτής της πηγής έχει ενδιαφέρον, γιατί πρόκειται για μια έπική πηγή που δεν υπάρχει στον 'Όμηρο και είναι ή πιο παλιά από όσες έχουμε. Δεν άγνοούμε λοιπόν μόνο τα προηγούμενα από αυτήν, αλλά παρατηρούμε πως αυτή δεν άφησε ούτε ίχνος στις μετέπειτα γραφές που γνωρίζουμε.

4. 'Ο Νιρέας συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των μνηστήρων της 'Ελένης που μάς έδωσε ο 'Υγίνος (Μύθοι 81).

5. Μια θέση ξεχωριστή σ' αυτή τη λεπτομερή ανάλυση των δεδομένων με έπικό χαρακτήρα, που δε συναντιούνται στον 'Όμηρο, (των έξω-ομηρικών), έχουν δύο πληροφορίες του Πτολεμαίου Χένου (2, 7 Φωτ. Βιβλ. 190, σ. 147 Bekk). Είναι δύο αντιφατικές πληροφορίες που συμφωνούν μόνο στη συσχέτιση του Νιρέα με τον 'Ηρακλή. Σύμφωνα με τη μια ο Νιρέας ήταν έρωμένος του 'Ηρακλή και πάλεψε μαζί του για την εξόντωση του λιονταριού στον 'Ελικώνα. Μετά τον ύπαινιγμό που κάνει σ' αυτή την πληροφορία, ο συγγραφέας προσθέτει: «μερικοί λένε αντίθετα πως ο Νιρέας ήταν παιδί του 'Ηρακλή». Ούτε ή μια ούτε ή άλλη πληροφορία έχουν άμεσα, καθαρά έπικό χαρακτήρα και δε θα έπρεπε ίσως να τις μνημονεύσουμε εδώ. Τις θυμίζουμε, γιατί στην πρώτη έχει πατρώνυμο «ο Συμαΐος» και γιατί παιδιά και εγγόνια του 'Ηρακλή αναφέρονται στην 'Ιλιάδα.

"Όπως και σε άλλες περιπτώσεις αυτού του είδους, έτσι και σ' αυτήν, αν και μάλλον σποραδικά, οι φιλόλογοι προσπάθησαν να εξακριβώσουν αν, σε σχετικά πρόσφατα κείμενα, άπηχούνται παραδόσεις που υπήρχαν στα χαμένα ποιήματα του ακύκλου». 'Ο Wilamowitz¹ υποστήριζε άπόλυτα ότι ο θάνατος του Νιρέα (μαζί με το θάνατο του Μαχάονα και του Πηνέλεου από τον Εύρύπυλο) ήταν στη «μικρή 'Ιλιάδα» και υπέθετε ότι ο «Κατάλογος των νεών» προϋπέθετε αυτό το έπεισόδιο². 'Η πιο πρόσφατη και λεπτομερής

1. Isyllos von Epidauros («Philologische Untersuchungen» 9), Berlin 1886, 48.

2. 'Η έπιχειρηματολογία είναι (μάλλον) υποκειμενική, ότι παρ. σ. 10 σημ. 2: «'Η ζωντανή αφήγηση για το χαϊδεμένο γιό (της μητέρας) (το παιδί του Χάρου αμέ τα άγρια

ἀνάλυση τοῦ προβλήματος, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, βρίσκεται στὸ ἔργο τοῦ W. Kullmann γιὰ τὶς πηγές τῆς Ἰλιάδας¹. Ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ πὼς ἡ πληροφορία ποὺ ἔδωσε ὁ Πτολεμαῖος Χέννος, ὅτι δηλαδὴ μερικοὶ θεωροῦσαν τὸ Νιρέα παιδί τοῦ Ἡρακλῆ, «θὰ συμφωνοῦσε ὥραϊα μὲ τὴν καταγωγή ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τῶν ἄλλων νησιωτῶν, δηλαδὴ τοῦ Τληπόλεμου, τοῦ Ἀντιφου καὶ τοῦ Φεΐδιππου» ποὺ ἀναφέρει ὁ «Κατάλογος». Ἀλλωστε, ἂν ἀποδίδεται στὸν κύκλο τὸ ἐπεισόδιο τοῦ φόνου τῆς Ἰέρας—καὶ γιὰ τὸ συγγραφέα τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τευθρακίας (σ. 189 κ.εξ.) γιὰ διάφορους λόγους τὴν προϋπέθετε ἡ Ἰλιάδα—καὶ ὁ θάνατος τοῦ Νιρέα θὰ ταίριαζε σὰν ἐκδίκηση τοῦ Εὐρύπυλου γιὰ τὸ θάνατο τῆς συμπατριώτισσάς του. Σ' αὐτὴ ὅμως τὴν περίπτωση ὁ Νιρέας δὲ θὰ ἦταν ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλῆ. Ὁ Kullmann πραγματικά θεωρεῖ τὴν παρεμβολὴ τῶν Ἡρακλειδῶν (στὸν ἴδιο τὸν Κατάλογο, ἔπου ἡ παρεμβολὴ συγχέει τὴ γεωγραφικὴ τάξη : σ. 140 κ.εξ.) ὡς ἔργο τοῦ συγγραφέα τῆς Ἰλιάδας τῆς Ἰλιάδας (σ. 164). Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ ἐρευνητῆ γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Νιρέα δὲν εἶναι ἀπόλυτο, ἂν καὶ θεωρεῖ δυνατὴ τὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ προσώπου στὴν προομηρικὴ ποίηση («Vorhomerisches Vorkommen in der Dichtung möglich»).

Δὲν μπορούμε ἐπομένως νὰ φτάσουμε κριτικὰ πρὸς τὴν πιθανότητα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ προχωρήσουμε, ἄς κάνουμε μιὰ ὑπόθεση. Ἄς ποῦμε πὼς αὐτὸ τὸ δυνατό εἶναι κάτι τὸ σίγουρο. Ἡ πρώτη παρατήρηση ποὺ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὀδηγοῦμαστε εἶναι ὅτι αὐτὸ δὲ φωτίζει καθόλου τὴν ἰδιορρυθμία τοῦ ὁμηρικοῦ ἀποσπάσματος. Οὔτε ἡ ἄμορφιά, οὔτε ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ γενεαλογία τοῦ Νιρέα, οὔτε ἀκόμη λιγότερο ἡ ἔμφραση τῆς διπλῆς ἐπανάληψης τοῦ ὀνόματός του θὰ ἐβρισκαν ἐξήγηση μὲ βάση ὅσα μπορούν νὰ θεωροῦνται στὶς μαρτυρίες μας ὡς ἔχγη τῆς προομηρικῆς ἐπικῆς ποιήσεως. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Φιλόστρατου γιὰ τὸ φόνο τῆς Ἰέρας ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παρενεθικὴ πρόταση ποὺ παρέχει ἀφετηρία γιὰ συλλογισμό : «Τὴν Ἰέρα λένε πὼς τὴ σκότωσε ὁ Νιρέας—τὸ γὰρ μειρακιῶδες τοῦ στρατοῦ καὶ οἴπω εἰδόκιμον πρὸς αὐτὰς ἔταξαν— καὶ ὅταν ἔπεισε, οἱ Μοῦσαι φάναξαν...». Αὐτὸ σημαίνει περίπου πὼς ἔτυχε στὸ Νιρέα νὰ σκοτώσει τὴν Ἰέρα, ἐπειδὴ οἱ Ἄ-

θεραλέα σὰν τοῦ λιονταριοῦ μάτια» καὶ τῆς Ἀγλαίας «τῆς ἀστραφτερῆς γοητείας») εἶναι στὸν «Κατάλογο» (671 - 675) νοητὴ μόνο μὲ βάση μιὰ ἱστορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ μακαιοδοξία τιμωροῦνταν. Ἡ ἱστορία δηλαδὴ αὐτὴ δὲν προέρχεται ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἥρωικό Κατάλογο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως τοῦ Νιρέα καὶ γι' αὐτὸ ἀποδίδω χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμό τὸ ἐπεισόδιο στὴν Εὐρύπυλια. Ὁ χαϊδεμένος γιὸς (τῆς μητέρας) (ἄρος θεμελιωμένος ὡς ἔνοια πάνω σὲ μιὰ βεβαιωμένη ἱερηνεαία τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν δύο γονιῶν), ἡ μακαιοδοξία τοῦ Νιρέα, ἡ ἰδέα τῆς τιμωρίας τῆς μακαιοδοξίας, ὅλα εἶναι στοιχεῖα ποὺ λαίπουν ἐντελῶς ἀπὸ τὴ σωζόμενη παράδοση.

1. Die Quellen der Ilias, Wiesbaden 1960, 107. Παρακάτω θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ἄλλα σημεία τοῦ ἴδιου ἔργου.

χαιοί ἐναντίον τῶν γυναικῶν ἀντιπαράτασαν τοὺς πιὸ νέους καὶ λιγότερο ἐνδοξοὺς τῆς στρατιᾶς. Κατὰ συνέπεια, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ἔβαλαν καὶ τὸν ἀλαπαδῶν Νιρέα. Ἄλλὰ περισσότερο ἀπὸ μιὰ συμφωνία ἀνάμεσα σὲ δύο παραδόσεις, φαίνεται πὸς πρόκειται γιὰ μιὰ συνειδητὴ προσπάθεια τοῦ μεταγενέστερου συγγραφέα νὰ παρεμβάλει, μέσθ ἀπὸ μιὰ παρενθετικὴ πρόταση, στὸ ἐπεισόδιο ποὺ δὲ συναντιέται στὸν Ὅμηρο (τὸ ἐξω-ὀμηρικὸ) μιὰ ἀναφορὰ στὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου» μιὰ καί, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, αὐτὴ ἦταν ἀπόλυτα ἐπιβεβλημένη στὴν ἑλληνιστικὴ-ρωμαϊκὴ πολυμάθεια. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Φιλόστρατος ἐξηγεῖ, μὲ βάση τὸν Ὅμηρο, τὸ ἐπεισόδιο ποὺ δὲν ὑπάρχει στὸν Ὅμηρο. Ὁ Νιρέας στὸν Ὅμηρο εἶναι ὁμορφος καὶ κατὰ συνέπεια νέος (καὶ ἀκόμη περισσότερο ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸν καιρὸ τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Τευθρανίας!). Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ δὲν εἶναι φημισμένος, ἀφοῦ ὁ Ὅμηρος δὲ μιλάει καθόλου γι' αὐτό. Ἄν λοιπὸν σκότωσε τὴν Ἰέρα, θὰ τὸ ἔκανε ἀκριβῶς γιὰτὶ μὲ βάση αὐτὰ τὸ προσόντα του τὸν ἔστειλαν νὰ πολεμήσει ἐναντίον τῶν γυναικῶν. Οἱ Ἕλληνο-Ρωμαῖοι συγγραφεῖς ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ λάβουν ὑπόψη τους τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου», ποὺ ἦταν πολὺ γνωστὸ, καὶ ὅταν ἀκόμη ἀντλοῦσαν στοιχεῖα ἀπὸ πηγὲς ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὸν Ὅμηρο. Αὐτὸ φαίνεται πιὸ καθαρὰ στὴν περίπτωση τοῦ Κόιντου τοῦ Σμυρναίου ποὺ εἶναι ἡ πιὸ πλούσια πηγὴ μας γιὰ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ θανάτου τοῦ Νιρέα ἀπὸ τὸν Εὐρύπολο. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται διαρκῶς στὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ ὁμορφιὰ τοῦ Νιρέα (6, 372 : *Νιρῆα θεοῖς ἐναλγκίον ἄνδρα...* 6, 376: *ἀγλαὸν εἶδος* — ὅπου τὸ ἐπίθετο, ἐπαναλαμβάνομενο τρεῖς φορές συνέχεια, ξαναφέρειν στὴ μνήμη ὅσα ὁ Ὅμηρος ἔχει ἐκφράσει μέσθ ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ ἥρωα, βλ. παραπάνω στὴ σ. 9— 6,383: *ἀγλαῖη ἐρατεινῆ* 6, 385: *εἶδος ἀγῆτόν* 7, 6: *Νιρέα θ' ὄς μακάρεσσιν αἰεγενέεσσιν ἐφίκει καλλιέ τ' ἀγλαῖη τε* 7, 11: *παρ' ἀγλαῖη ἐρατεινῆ*) ὑπογραμμίζεται ἐπίμονα, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὴν — ὅπως στὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα (μὲ ἓνα ἄλλ') — ἡ ἀδυναμία τοῦ ἥρωα (6, 389 κ. ἐξ. — μιλάει ὁ Εὐρύπολος—: *σθέντιος, οὐδ' ἐνόησας ἀμείνοτος ἀντίον ἑλλῶν· οὐ γὰρ κάρτεϊ κάλλος ἀνὰ κλόνον ἰσοφαρίζει* 7, 11 κ.ἐξ.: *ὡς Νιρῆι ἄνακτι παρ' ἀγλαῖη ἐρατεινῆ κείτ' ἀλαπαδουσίην*). Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὴ σκέψη πὸς πρόκειται γιὰ στοιχεῖα μιᾶς παράδοσης ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου». Ἡ κατὰ λέξη ἀντιστοιχία τῆς ὀρολογίας ποὺ χρησιμοποιεῖται, μὲ τὴν ὀρολογία τοῦ ὀμηρικοῦ ἀποσπάσματος (*κάλλος-κάλλιστος, ἀγλαῖη-Ἀγλαῖη, ἀλαπαδουσίην-ἀλαπαδῶς*) θὰ πείσει τὸν καθένα γιὰ τὸ ἀντίθετο.

Τὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα δὲν προϋποθέτει τὰ ἐπικὰ ἐπεισόδια, ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Νιρέας στὴν παράδοση ποὺ δὲν ὑπάρχει στὸν Ὅμηρο (τὴν ἐξω-ὀμηρικὴ). Αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τευθρανίας, εἴτε γιὰ τὸ φόνου τῆς Ἰέρας, ἢ γιὰ τὸ θά-

νατό του από τὸν Εὐρύπυλο ἢ τὸν Αἰνεΐα, ἢ γιὰ ἓνα τὸςτο συντροφικὰ μὲ τὸ Θόα, δὲν ἀπαιτοῦν κανένα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Νιρέα ποὺ προβάλλουν οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι.

Διαγράφονται λοιπὸν διάφορες θεωρητικὲς δυνατότητες: 1) ἡ ὑπῆρχε μὰ πῶ σύνθετη προομηρικὴ παράδοση¹, ὅπου βρίσκονταν μὲ συνοχὴ ἐνωμέ- νοι οἱ θεματικοὶ πυρῆνες τῶν στίχων τοῦ «Καταλόγου» μὲ ἐκείνους ποὺ κα- θρεφτίζονται σὲ μεταγενέστερες πηγές πάνω σὲ ἐπεισόδια μὲ ἐπικὸ χαρακτῆρα ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἴδιο πρόσωπο· 2) ἢ οἱ εἰκόνες τοῦ ἄμορφου καὶ ἀδύναμου ὁ- μηρικοῦ προσώπου ἀπὸ τῆ μιὰ μεριὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοῦ φονιά τῆς Ἰέραις ποὺ σκοτώθηκε μὲ τὴ σειρὰ του² στὴν Τροία, οἱ ὁποῖες ἦταν ἐντελῶς χωρι- στές καὶ ἀνεξάρτητες στὴν ἀρχή, συγχωνεύτηκαν ἀργότερα γιὰ κάποιον λόγο (π.χ. ἀπὸ τυχαία συνωνυμία)³. 3) ἢ ἀντίθετα στὴν περίπτωση τῶν ἐπικῶν διη- γήσεων πρόκειται γιὰ δημιουργήματα μεταγενέστερα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα (B 671 κ.εξ.), ποὺ ἀπλῶς χρησιμοποιοῦσαν ἓνα ὁμηρικὸ πρόσωπο ποὺ εἶχε μείνει χωρὶς ἱστορία στὴν Ἰλιάδα. Δὲ νομίζω ὅμως ὅτι θὰ μπορέσουμε νὰ ἀποδείξουμε καμιά ἀπὸ αὐτὲς τὲς δυνατότητες. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ «Κατα- λόγου» (μὲ τὴν πρωτοτυπία του στὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο) ἐνδιαφέρει ἐν- τούτοις μὲ κάθε τρόπο νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καμιά ἀπὸ αὐτὲς τὲς δυνατότητες δὲ θὰ μᾶς βοηθοῦσε ιδιαίτερα. Οἱ δύο τελευταῖες μάλιστα θὰ ἄφηναν τὴν καταγωγή τοῦ ὁμηρικοῦ ἥρωα Νιρέα ἐντελῶς σκοτεινὴ. Ἡ πρώτη δυνατό- τητα θὰ ἔθετε ἓνα πρόβλημα, τοῦ ὁποῖου ἡ λύση θὰ ἦταν ἀκόμη πῶ δύσκολη. Γιατὶ ὁ συγγραφέας τοῦ ὁμηρικοῦ ἀποσπάσματος ἐκτός τοῦ ὅτι παρκατεῖται ἀπὸ κάθε ὑπαινιγμό, σχετικὸ μὲ τὲς περιπέτειες τοῦ ἥρωα, διάλεξε νὰ προ- βάλλει ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ, ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῶν τῶν γεγονότων, ἔστω καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι —στὴν ἄγνωστη ἀρχικὴ παράδοση— αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ δὲν ἦταν ἀσυμβίβαστα μὲ τὲς περιπέ- τειες; Θὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα μυστηριώδη διχασμὸ τῆς ἀρχικῆς παραδόσεως.

1. Ὁ ὅρος ἐδῶ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπρογενέστερου στὴ σύνθεσι τῆς Ἰλιάδας, B 671 - 675», χωρὶς νὰ προϋποθέτει καμιά χρονολόγησι.

2. Ἡ πρέπει νὰ χωρίσουμε ἀκόμη καὶ αὐτὲς τὲς δύο μορφές καὶ νὰ ἀποδώσουμε π.χ. τὸ «νόστο» ποὺ τεκμηριώνεται μόνο ἀπὸ τὸ Λυκόφρονος στὴν πρώτη; Ἡ ὁ ἥρωας τοῦ «νόστου» εἶναι πάλι κάποιος ἄλλος;

3. Ἡ ὁμωνυμία φαίνεται ἐλάχιστη πιθανή, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὸν ἀσυνήθιστο καὶ ἀδιεφάνη χαρακτῆρα τοῦ ὀνόματος Νιρέας: ὄχι ἀδύνατη πάντως, ὅταν ἐξεταστοῦν οἱ ἄλλοι δύο ἥρωες μὲ τὸ ὄνομα Νιρέας ποὺ εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν μυθολογικὴ παρά- δοση καὶ δὲ φαίνονται νὰ ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ οὔτε μὲ τὸν ἐπικὸ ἥρωα οὔτε μὲ ἐκεῖνο (ἐξίσου ἐπικὸ ἀλλὰ στεροῦμένο περιπετειῶν) τοῦ Καταλόγου· ὁ ἓνας εἶναι γιὸς (μεταξὺ ἄλλων πέντε) τῆς Κανάκης, κόρης τοῦ Αἰόλου, καὶ τοῦ Ποσειδῶνα (Ἰ.Απολλοδ. 1,53 W.), ὁ ἄλλος ρίχνεται ἀπὸ βράχο τῆς Λευκάδας καὶ ἀνασύρειται μαζί μὲ ἓνα θησαυρὸ, τοῦ ὁποῖου θὰ ἔβλεπε στὴ συνέχεια νὰ γίνῃ κύριος, ἀλλὰ ἀποτρέπεται ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα (Πτολ. Χέν. στὴ Φωτίου Βιβλ. σ. 153, Bek.).

Ὁ ὁμηρικὸς Κατάλογος θὰ εἶχε κρατήσει μόνον τὸν ἥρωα, τὸν πολὺ ἄμορφο ἀλλὰ ἀδύναμο, ἢ ἄλλη ἐπικὴ ποίηση μόνον τὰ ἥρωικά κατορθώματα, ποὺ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μετὰ τὴν ἄμορφια καὶ τὴν ἀδυναμία.

Δὲ σταματήσαμε πολὺ στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ὑγίνου — ποὺ δὲν εἶναι λιγότερο ἀπομονωμένο ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Λυκόφρονος — ὅπου ὁ Νιρέας ἀναφέρεται στὸν Κατάλογο τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης¹· ἀλλὰ ὅσον ἀφορᾷ τὸ Νιρέα τοῦ ὁμηρικοῦ ἀποσπάσματος, εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε ὅτι «ὁ πιὸ ἄμορφος ἀπὸ ὅλους τοὺς Δαναοὺς» ἀνῆκε στὴ γενιὰ τῶν ὀρίμων, ὅπως π.χ. ὁ Ἀγαμέμνωνας, ὁ Μενέλαος, ὁ Ὀδυσσεύς κτλ. καὶ ὄχι στὴ γενιὰ τοῦ Ἀχιλλέου, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ στίχος 674 τὸν συγκρίνει καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἡσίοδος εἶπε (Fr 96, 49 κ.εξ. RZ³ = 204,87 κ.εξ. Merkelbach-West) ὅτι ἐξαιτίας τῆς νεαρῆς του ἡλικίας δὲν μπορούσε νὰ ἀνήκει στὸν κύκλο τῶν μνηστήρων. Ὁ Νιρέας ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Κατάλογο τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ καμιά ἄλλη γραφὴ δὲν τὸν τοποθετεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ ἔβλεπαν τὴν Ἑλένη. Γνωρίζουμε ἄλλωστε πόσες ἀνακρίβειες περιέχει ἡ συλλογὴ τοῦ Ὑγίνου. Φτάνει μόνον νὰ σκεφτοῦμε ὅτι στὸ δικό του «Κατάλογο τῶν πλοίων» (M58. 97) ὁ Νιρέας ἔρχεται μὲ 16 πλοῖα ἀπὸ τὸ Ἄργος.

Θὰ ποῦμε λίγα λόγια ἀκόμη γιὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πτολεμαίου Χένου. Εἶδαμε ὅτι ὁ Kullmann ἐξετάζει τὴν παράδοση ἐνὸς Νιρέα, παιδιοῦ τοῦ Ἡρακλῆ. Ἐντούτοις δὲν ἀναφέρει οὔτε μὲ μιὰ λέξη τὴν ἀποψὴ ποὺ στὸ καίμενο ἐμφανίζεται πρώτη καὶ σὲ πιὸ ἐκτεταμένη μορφή, ὅτι δηλαδὴ ὁ Νιρέας ἦταν ἔρωμένος τοῦ Ἡρακλῆ. Εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβει καθένας: Αὐτὴ ἡ παράδοση δύσκολα θὰ ἐνδιέφερε τὸν ἐπικὸ κύκλο. Ἐμεῖς δὲν ξέρουμε τίποτα γιὰ τὴν καταγωγὴ αὐτῆς τῆς παραδόσεως. Τὸ ἀπόσπασμα τῆς περιλήψεως τοῦ Φωτίου εἶναι τέλεια ἀπομονωμένο καὶ γιὰ τοῦτο φαίνεται μάταιη ἡ προσπάθεια ἀξιολογήσεώς του. Ἀλλὰ, πρὶν τελειώσουμε τὴν ἐξέταση τῶν ἐξω-ὁμηρικῶν πηγῶν ἐπικοῦ χαρακτήρα σχετικὰ μὲ τὸ Νιρέα — μεταξὺ τῶν ὁποίων, ὅπως ἔχει σημειωθεῖ παραπάνω, ἡ διπλὴ μαρτυρία τοῦ Πτολεμαίου οὔτε κἀν μπορεῖ νὰ ληφθεῖ ὑπόψῃ — πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τουλάχιστο ὅτι μεταξὺ ὅλων τῶν πηγῶν προπάντων ἐκείνη ποὺ θέλει τὸ Νιρέα ἔρωμένο τοῦ Ἡρακλῆ — καὶ εἶναι λιγότερο ἐπικὴ καὶ συγχρόνως λιγότερο ὁμηρικὴ — εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται στὸ πρόσωπο, θὰ συμβιβάζοταν πιὸ εὐκόλο μὲ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου». Ἐνας ἔρωμένος — καὶ μάλιστα ἕνας μυθικὸς ἔρωμένος — εἶναι ἀναγκαστικὰ ἄμορφος, ἐνῶ ἄλλωστε εἶναι αὐτονόητο, ἔστω καὶ μόνον ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, ὅτι δὲν ὑπερέχει (ἀκόμα) μὲ τὴν ἀνδρική ἀρετὴ τῆς δυνάμεως.

1. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης πρὸβλ. Kullmann, ὁπ. παρ. σ. 137 κ.εξ.

Ὁ Νιρέας στὴν ὑπόλοιπη μεταομηρικὴ παράδοση

Γύρω ἀπὸ τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἐξυμνεῖ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ Νιρέα ὑπάρχει μιὰ μεγάλη λογοτεχνικὴ παράδοση, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἐπικές διηγήσεις ποὺ ἀναφέραμε, ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς περιπτώσεις ποὺ αὐτὲς συμφωνοῦν δευτερευόντως μὲ τὴν παράδοση¹. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Εὐριπίδη ποὺ ἀναφέραμε καὶ περιορίζεται μόνον σὲ τοῦτο : ὅτι ὁ Νιρέας ἦταν «ὁ πῶς ὁμορφος ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς» καὶ φτάνει ὡς τὴν ὕστερη βυζαντινὴ ἐποχὴ, ὅπου βρίσκουμε ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ λεξικοῦ τῆς Σούδας : *Νιρέος ὁ καλὸς καὶ εὖμορφος*. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο σημεῖα ἐκτείνεται μιὰ μεγάλη σειρά ἀπὸ ἀποσπάσματα, ὅπου ὁ Νιρέας, τουλάχιστο ἐπιφανειακά, υποβιβάζεται σὲ ἓνα σχηματικὸ παράδειγμα ὁμορφιάς. Ἡ σειρά ἀρχίζει —πάντα γιὰ μᾶς, μὲ κείμενα ποὺ ἔφτασαν ὡς τὴ σύγχρονη ἐποχὴ— μὲ τοὺς ποιητὲς τῆς ἐποχῆς τοῦ Λύγουστου: δηλαδὴ μὲ τὸν Ὀράτιο ('Ὡδῆς 3, 20, 13 κ.ἐξ.², Ἐπειδοὶ 15, 19 κ.ἐξ.³), τὸν Προπέρτιο ('Ἐλεγείαι 3, 18, 27 κ.ἐξ.⁴), τὸν Ὀβίδιο ('Ἐρωτικὴ τέχνη 2, 109 κ.ἐξ.⁵, Ἐπιστολαὶ ἀπὸ τὸν Πόντο 4, 13, 15 κ.ἐξ.⁶) καὶ συνεχίζει μὲ ἓναν ὑπαινιγμὸ ποὺ βρίσκουμε στὸ μυθιστόρημα τοῦ Χαρίτωνα, μὲ τὸν Ὀππιανό⁷

1. Βλ. ἀνωτέρω (σ. 17 κ.ἐξ.) τί ἔχει λεχθεῖ μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Φιλόστρατου καὶ κυρίως τοῦ Κόνιντου τοῦ Σμυρναίου. Καὶ ὁ Δάριος ὁ Κρητικὸς 1, 14 ἀναφέρει τὸ Νιρέα pulcher, ὅπως ἐπίσης (1, 17) καὶ τὰ τρία πλοῖα ποὺ ὀδήγησε ἀπὸ τὴ Σόμη· ἐνῶ τὸ περιστατικὸ ποὺ διηγεῖται γιὰ τὸν ἥρωα εἶναι, καθὼς εἶδαμε, ὁ θάνατος τοῦ ἀπὸ τὸν Εὐρύπυλο.

2. ... levi recreare vento

sparsum odoratis umerum capillis
qualis aut Nireus fuit aut aquosa
raptus ab Ida

3. sis pecore et multa dives tellure licebit
tibi que Pactolus fluat
nec te Pythagorae fallant arcana renati
forma que vincas Nireia...

4. Nireia non facies, non vis exemit Achillem
Croesum aut, Pactoli quas parit humor, opes

5. Sis licet antiquo Nireus adamatus Homero
Naiadumque tener crimine raptus Hylas...

6. tam mala Thersiten prohibebat forma notare
quam pulcher Nireus conspiciendus erat

7. Χαρίτ. 1, 1, 3: Ὁ συγγραφεὺς χαρακτηρίζει τὸν ἄρρενα πρωταγωνιστὴ, τὸ Χαίρεα, ὡς ἓναν ὠραῖο ἔφηβο, ποὺ ξεχώριζε ἀνάμεσα σ' ὅλους καὶ ἦταν ἕτοι ὅπως μᾶς παρουσιάζουν «οἱ γλόπτες καὶ οἱ ζωγράφοι (πλάσται τε καὶ γραφεῖς) τὸν Ἀχιλλεὺς καὶ τὸ Νιρέα καὶ τὸν Ἰππόλυτο καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην».

—Ὁ Ὀππιανὸς στὰ Κωνηγετικά 1, 358 κ.ἐξ. ἀναφέρει τὴ συνήθεια τῶν Λακωνικῶν νὰ τοποθετοῦν μπροστὰ στὶς ἑγκυες γυναῖκες τους τὶς εἰκόνας τῶν ὠραιότερων ἐφήβων τῆς ἀρχαιότητος, γιὰ νὰ γενήσουν ὠραῖα πλάσματα, καὶ κατὰ σειρά μνημονεύει: Νιρέος,

καί με μιὰ σειρά ἀπὸ ἀποσπάσματα τοῦ Λουκιανοῦ¹, γιὰ νὰ τελειώσῃ στὴν προβυζαντινὴ ἐποχὴ μὲ τὸ Λιβάνιο². Ἄλλα κείμενα εἶναι λίγο πὺρ περίπλοκα, γιὰτὶ χρησιμοποιοῦν τὴν εἰκόνα τοῦ Νιρέα σὰν νὰ ἤξεραν τὴ σημασίαν τῆς. Ἔτσι ὁ Λουκιανὸς (Νεκρ. Διάλογοι 30 = 432 κ.έξ.) βάζει ἀντιμέτωπους τὸ Νιρέα καὶ τὸ Θερασίτη, γιὰ νὰ δείξῃ πὺρ στὸν Ἄδη ὅλοι ἐξισώνονται (πρβλ. καὶ στὴ Νεκρομ. 15 = 477 ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Νιρέα καὶ στὸ Θερασίτη, ἀνάμεσα στὸ ζητιάνο Ἴρο καὶ τὸ βασιλιά τῶν Φαιάκων, στὸ μάγειρο Πύρρο καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα...). Ἄλλοι, ὅπως ὁ Φιλόστρατος (βίος Ἀπολλων. 3,19 Ἐπιστολαὶ 57) χρησιμοποιοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ Νιρέα, γιὰ νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν ἀξία ποὺ ὁ Ὀμηρὸς εἶδνε στὴν ὁμορφίαν. Ἀποῦ λοιπὸν γινόταν αὐτὴ ἡ τόσο συγγὴ χρησιμοποίησις τῆς μορφῆς τοῦ Νιρέα, εἶναι λογικὸ ὅτι ὁ Νιρέας εἶχε θέση ἐπίσης καὶ σὲ ἕναν κατὰλογον, ὅπως ἐκεῖνος ὅπου ὁ Ὑγίνος μᾶς δίνει κάτω ἀπὸ τὸν τίτλον (Μῦθ. 270) *qui formosissimi fuerunt* = αὐτοὶ ποὺ ὑπῆρξαν πάρα πολὺ ὡραῖοι.

Ἡ παράδοσις ποὺ ἐξετάσαμε λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν παράγραφον προϋποθέτει θεωρητικὰ μόνον τὴν Ἰλ. Β 671 κ.έξ. χωρὶς καμμία ἀνάγκη ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Ἡ «ἀδυναμία» τοῦ Νιρέα

Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ φαίνεται ἐκπληκτικὸ ὅτι ἡ παράδοσις ποὺ βασιζέται ἀποκλειστικὰ στὸ ἀπόσπασμα τοῦ ὁμηρικοῦ «Καταλόγου» — μιὰ ἀλυσιδα αἰωνόβια, τῆς ὁποίας δὲν ξέρομε οὔτε ὅλους, οὔτε κυρίως τοὺς πρώτους κρίκους³— συγκερατεῖ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα μόνον τὸ θέμα τῆς ὁμορφιάς

Νάρκισσος, Ἰάκινθος, Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης καὶ ἀπὸ τοὺς θεοὺς, Φοῖβος καὶ Διώνυσος. Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι αὐτὰ τὰ δύο ἀποσπάσματα βεβαιώνουν πὺρ ὁ Νιρέας ἦταν ἐπίσης καὶ ἕνα πολὺ διαδεδομένο θέμα τῆς εἰκονογραφικῆς τέχνης καὶ ἀποτελοῦσε —εἶναι σχεδὸν βέβαιον— τὸ πρότυπον ἑνὸς πολὺ ὡραίου νέου.

1. Ὅπως ἀκριβῶς στὴν προηγούμενη ὑποσημείωσις, παραλείπει τις ἀπευθείας παραπομπές, ὥστε νὰ μὴν ὑπερφορτωθεῖ τὸ κείμενον μὲ ἑλληνικά, ὅπου αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητον. Στὸς Νεκρικοὺς Διαλόγους 19 (= 362) βρίσκουμε τὴν ὑπερβολὴν ἐπὶ εὐγενικὸς ἀπὸ τὸν Κόδρο, πὺρ ὡραῖος ἀπὸ τὸ Νιρέα καὶ πὺρ πανοῦργος ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεῦσιν' στὸν Τίμ. 23 (= 136): «ἀκόμη πὺρ ὡραῖος ἀπὸ τὸ Νιρέα, πὺρ εὐγενικὸς ἀπὸ τὸν Κόδρο, πὺρ πανοῦργος ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεῦσιν, πὺρ πλούσιος ἀπὸ δεκάξι Κροίσους, ἂν τοὺς βάλουμε μαζὶ...» στὸ Χαρίδημ. 24 (= 633): «ἀκόμη καὶ ἂν νικῶσαμε στὴν ὁμορφίαν ἐκεῖνον (= τὸ γιὸ) τῆς Ἀγλαίας, ποὺ μίαν μέραν πῆγε στὸ Ἴλιον μαζὶ μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς ἢ τὸν ὡραῖον Ἰάκινθον ἢ τὸ Λακεδαιμόνιον (sic!) Νάρκισσον» πρβλ. ἀκόμη Ἐρωτες 23 (= 424), ὅπῃ τῶν εἰκόνων 2 (= 485) καὶ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ θὰ μνημονευθεῖν στὸ κείμενον.

2. Στὸ λόγον 12 (Τίμ.), 29 ἀπαντᾷ: «εἶναι ὠραιοτάτος, περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ Νιρέα, ἐνὸς στίς Ἐπιστ. 758 τοποθετοῦνται στὴν ἴδιαν σειράν «Ὁ πλοῦτος τοῦ Μίδα, ἡ ὁμορφίαν τοῦ Νιρέα, ἡ ταχύτητα τοῦ Κρίσωνα, ἡ δύναμις τοῦ Πολυδάμα, ἡ «μάχημα» τοῦ Πηλέα».

3. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἰμαστε ἱστορικὸι τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, γιὰ νὰ ἀντι-

τοῦ Νιρέα, στὸ ὁποῖο οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι ἀντιπαραθέτουν ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἥρωα. Ὁ Νιρέας ἦταν, ναί, ὁ πιὸ ἑμορφος ἀπὸ τοὺς Δαναοὺς, ἀλλὰ ἦταν ἀλαπαθὴς. Εἶδαμε ὅτι ἡ ὁμηρικὴ ἀντίθεση ξαναβρίσκεται καλυμμένη στὸ Φιλόστρατο καὶ πάρα πολὺ ἀκάλυπτη στὸν Κόιντο τὸ Συμωναῖο¹, δηλαδὴ στοὺς δύο συγγραφεῖς ποὺ προσκολλῶνται σὲ παραδόσεις ἐπικὲς ἐξω-ὁμηρικῆς. Ἀντίθετα, αὐτὴ ἔχει ἐξαφανιστεῖ ἐντελῶς ἀπὸ μὴ ἐπικὲς μνητεῖς τοῦ ἥρωα, ποὺ ὅμως προϋποθέτουν τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα.

Προτοῦ ἐρευνήσουμε τί ἀπέγινε τὸ ὁμηρικὸ μοτίβο, θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ τὸ ἐξετάσουμε αὐτὸ καθαυτὸ. Μποροῦμε νὰ ἀρχίσουμε μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ἀλαπαθὴς δὲ σημαίνει ἀκριβῶς ἀδύναμος. Προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀλαπάζω καὶ μπορεῖ νὰ μεταφραστεῖ κατὰ προσέγγιση μὲ τὸ ρῆμα καταστρέφω, δηλαδὴ δηλώνει ἐκεῖνο ποὺ ὑπόκειται σὲ καταστροφή. Ὁ Εὐστάθιος ἐξηγεῖ τὸ ἐπίθετο — ὁ ἀσθενὴς καὶ εὐλόγητος — μὲ δύο λέξεις. Ἡ δευτέρη λέξη εὐλόγητος τὸ ἐρμηνεύει ἀναμφισβήτητα πιὸ πιστά. Ὁ Thesaurus Linguae Graecae εἶναι προσεκτικὸς καὶ περιορίζει τὴν ἔννοια, δίνοντας τὴν ἐξήγηση «ἐκτεθειμένος σὲ ἀρπαγὴ καὶ ἐρήμωση». Ἄν ὅμως δεχθοῦμε, χωρὶς ἀντίρρηση, αὐτὴ σὰν βασικὴ ἔννοια τῆς λέξης, θὰ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ ἥρος δὲν εἶναι πολὺ κατάλληλος, γιὰ νὰ χαρακτηρίσει ἓνα πρόσωπο. Καὶ πραγματικὰ ὁ στίχος 675 τοῦ Β τῆς Ἰλιάδας εἶναι τὸ μοναδικὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα, ὅπου τὸ ἐπίθετο ἀλαπαθὴς ἀναφέρεται σὲ ἓνα πρόσωπο. Κανονικὰ τὸ ἐπίθετο χρησιμοποιεῖται γιὰ μιὰ ομάδα στρατιωτῶν, ἓνα ἀπόσπασμα (ποὺ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξόντωσή του) — ὅπως π.χ. στὴν Ἰλιάδα Δ 330² — ἢ γιὰ ἀφηρημένους ἔννοιες, ὅπως ἡ δύναμη ποὺ δὲν ἐξοντώνεται (σθένος οὐκ ἀλαπαθόν: Ἰλ. Ε 783, Η 257 κτλ.)³. Περίπου τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸ ρῆμα

ληφθοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ παράδοση δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν περίοδο τοῦ Αὔγουστου. Στὸν Ὀράτιο, τὸν Προπέρτιο καὶ τὸν Ὀβίδιο ὁ τύπος (ἢ φόρμουλα) εἶναι ἤδη ἑτοιμὸς, ὅπως ἑτοιμὸς εἶναι καὶ οἱ ποικιλίαι τῶν κύριων ἐφαρμογῶν του: ὁ συσχετισμὸς τοῦ Νιρέα μὲ ἄλλα παραδείγματα νεανικῆς ἑμορφῆς (τοῦ Γανυμήδη στὸν Ὀράτιο, τοῦ Ἰλα στὸν Ὀβίδιο), ὁ συσχετισμὸς τοῦ Νιρέα ὡς παραδείγματος ἑμορφῆς μὲ μορφῆς συμβολικῆς ἄλλων ἰδιοτήτων (τοῦ Κροῖσου γιὰ τὸν πλοῦτο, τοῦ Πυθαγόρα γιὰ τὴ γνώση στὸν Ὀράτιο, τοῦ Κροῖσου γιὰ τὸν πλοῦτο, τοῦ Ἀχιλλῆα γιὰ τὴ δύναμη στὸν Προπέρτιο), ἡ ἀντίθεση τοῦ Νιρέα ὡς παραδείγματος ἑμορφῆς καὶ τοῦ Θερσίτη ὡς συμβόλου ἀσχημίας (Ὀβίδιος). Τὰ πρωτότυπα αὐτῶν τῶν διατυπώσεων θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν τουλάχιστο στὴν ἑλληνιστικὴ ποίηση.

1. Πρβλ. καὶ Τζέτζη, Ἀλληγ., Ἰλ. προλ. 592 κ.ἐξ.

2. Ἀκόμη καὶ στὸ Δ 305, ὅπου ἡ λέξη ἀλαπαθότεροι, στὸν πληθυντικὸ, φαινομενικὰ μόνον ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα ἀπόσπασμα στρατιωτικὸ καὶ ποὺ προειδοιοῦνται νὰ μὴ διασκορπισθοῦν, εἶναι ὅμως σαφές ὅτι αὐτὸ τὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα θὰ γινόταν πιὸ εὐκολοκίνητο, ἂν αὐτοὶ ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν, διασκορπιζόνταν.

3. Στὸν Ὅμηρο, Ἔγνος εἰς Ἐρμῆν 334, ἀπαντᾷ ἐπίσης μῦθος οὐκ ἀλαπαθόνος.

ἀλαπαζέω, καταστρέφω, εξοντώνω, πού χρησιμοποιείται για πόλεις, για στρατιωτικά απόσπασματα και μόνο σε ένα όμηρικό απόσπασμα (Ήλ. Α, 750) για μεμονωμένους ανθρώπους ή πιο σωστά για ένα ζευγάρι ανθρώπων κάπως διαφορετικών από τους υπολοίπους (τους δύο Μολίονες, παιδιά του Ἄκτορα)¹. Ἀλλά ἡ χρήση τοῦ ρήματος ἀλαπαζέω, για έναν άνθρωπο, σαν αντίκείμενο τῆς πράξης, μπορεί να είναι μόνο ένας ιδιαίτερα δυνατός τρόπος ἔκφρασης. Τὸ ἐπιθετο ἀλαπαδνός πού θά εἰδειχνε, ὅπως στή μοναδική περίπτωση τοῦ Νιρέα, ένα χαρακτηριστικό τοῦ προσώπου, γίνεται πολύ πιο προβληματικό. Ἐν λοιπὸν πρῶτα μᾶς φάνηκε σαν περίπτωση τέλεια ἐξαιρετικῆ (βλ. παραπάνω στή σ. 7 τῆ σημ. 1) τὸ ὅτι ὁ ὁμηρικὸς ποιητὴς τονίζει ένα ἐλάττωμα ἑνὸς ἥρωά του², τώρα φαίνεται ὅτι ἐπίσης και ὁ τρόπος πού τὸ κάνει, ἢ καλύτερα ἢ ἴδια ἢ λέξη πού χρησιμοποιεῖ για να τὸ κάνει, ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιωτυπία (unicum), μιὰ ἄλλη ἰδιωτυπία τοῦ ἀποσπάσματος ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνες πού εἶδαμε.

Ὁ Φιλόστρατος, ὅπως εἶδαμε, ἴσως ἔχει στὸ νοῦ του τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου», ὅταν —σχαλιάζοντας τὸ φρόνο τῆς Ἰέρας ἀπὸ τὸ Νιρέα— θυμίζει ὅτι ἐναντίον τῶν γυναικῶν πού πολεμοῦσαν οἱ Ἕλληνες ἔστειλαν τὰ πιο νέα και ὄχι τὰ καλύτερα παλικάρια τοῦ στρατεύματος. Φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφέας θέλει να δώσει, ἔστω και ἔμμεσα, μιὰ ἐξήγηση τοῦ ὁμηρικοῦ ἐπιθέτου. Ὁ Νιρέας θά ἦταν τριτὸς ἢ ἔκτεθευμένος σε ἐξόντωση ἐξαιτίας τῆς νεαρῆς του ἡλικίας. Φρόνιμο εἶναι να ἔχουμε ὑπόψη ὅτι τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα δὲν κάνει καθόλου λόγο για τὴν ἡλικία τοῦ Νιρέα³. Ἀκόμη πιο παράξενο φαίνεται ὅτι ὄχι μόνο ὁ Φιλόστρατος, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μεταομηρικῆς παραδόσεως βλέπει τὸ Νιρέα πολύ νέο, ἕναν ἐφηβο, πράγμα τὸ ὁποῖο προκύνπει κυρίως και ἀπὸ αὐτοὺς με τοὺς ὁποίους τὸν τοποθετεῖ. Ὡς παράδειγμα ὁμορφίᾳς ὁ Νιρέας ἀναφέρεται συνεχῶς μαζί με τὸν Ἰάκινθο, τὸ Νάρκισσο, τὸ Γανυμήδη και τὸν Ἰλα, πού εἶναι χαρακτηριστικοὶ ἐφηβοὶ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θά μπορούσε κανεὶς να δεῖ ἐπίσης ἀπλῶς τὸ προῖν τοῦ ἑλληνιστικοῦ γούστου (αἰσθητικῆς) ἀπὸ δύο ἀπόψεις πού στήν περίπτωση αὐτῆ συνυπάρχουν. Ἡ μία εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ τάση για σχηματοποίηση, ὅπως ἐκφράζεται ἀκριβῶς με τὴν ἀναγωγή τῶν

1. Για ὅλο τὸ λεξιλογικὸ ὕψος πρβλ. Lexicon fr. gr. Ἔπος στὰ σχετικὰ λήμματα.

2. Αὐτὸ δημιουργοῦσε πρόβλημα ἀκόμη και στοὺς σχολιαστὲς τοῦ Ὁμήρου, τὸ ὁποῖο, ἐντούτοις, ἔδιναν με εὐκολία: ὁ Ὁμηρὸς ἀγαπᾷ τοὺς Ἕλληνες, ἀγαπᾷ ἑμῶς και τὴν ἀλήθεια· θέλει να ἐπαινέσει ὅλους τοὺς Δαναοὺς, ἀλλὰ δὲν κρύβει τὰ ἐλαττώματά τους και γι' αὐτὸ για τὸ Νιρέα λέει πὼς εἶναι ὠραῖος, προσθέτει ἑμῶς ὅτι εἶναι ἀδύναμος...: Εὐστάθιος στοὺς στίχ. 671 κ.ἑξ.

3. Ὁμοῦς ὁ Νιρέας ὀρίζεται ἀνήρ (ὅπως ἦταν και ὁ Ἀχιλλέας, ἂν και πιο νέος ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς ἀρχηγούς).

μυθικῶν προσώπων σὲ παραδείγματα ἀπογυμνωμένα σὲ κάθε περίπτωση ἀπὸ τὶς περιπέτειες καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, ποῦ ἡ πιὸ παλιὰ παράδοση τοὺς ἀπέδιδε. Ἡ ἄλλη εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνδρικῆς ὁμορφίᾳς ποῦ ὑπερίσχυε σ' ἓνα κλίμα γενικὰ εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν παιδεραστία, ἰδανικὸ ποῦ καθρεφτίζεται εὐρύτατα στὶς εἰκονογραφικὰς τέχνες. Ἐνα ἀνδρικὸ πρόσωπο, γιὰ τὸ ὅποιο ἔλεξαν μόνο ὅτι ἦταν πολὺ ὁμορφο, ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ νὰ ἦταν ἐφηβος¹.

Ὅσο γιὰ τὴ «συντροφιά», στὴν ὁποία τοποθετοῦσε τὸ Νιρέα ἡ ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση, μπορούμε νὰ κάνουμε κι ἄλλες παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ μυθικὰ πρόσωπα (καὶ ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, ὄχι χωρὶς λατρεία ἢ σχέσεις μὲ λατρεία) ποῦ ἀνάμεσά τους ὁ Νιρέας, ἐπικὸ πρόσωπο, βρίσκεται παράξενα ἀπομονωμένος. Ἡ δευτέρη παρατήρηση, πιὸ σχετικὴ μὲ τοὺς συλλογισμοὺς αὐτῆς τῆς παραγράφου, εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ μυθικὰ πρόσωπα ἔχουν ὡς κοινὰ γνωρίσματα ὄχι μόνο τὴν ὁμορφιά καὶ τὰ νιάτα, ἀλλὰ καὶ μιὰ πρόωρη ἐξαφάνιση ἀπὸ τὴ γῆ. Τὸ Γανυμήδης τὸν ἀρπαξάν στὸν οὐρανό, ὁ Ὑλας χάθηκε στὰ νερά. Ὁ Ἰάκινθος καὶ ὁ Ἰππόλυτος πέφτουν θύματα θανατηφόρου δυστυχίματος καὶ ἄλλα μυθικὰ πρόσωπα ὅπως ὁ Νάρκισσος αὐτοκτονοῦν. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἐξαφανίζονται σὲ νεαρὴ ἡλικία. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς αὐτὸ εἶναι «λογικὸ» μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ μυθολογία δύσκολα θὰ ἐπέμενε στὴ νεανικὴ ὁμορφιά προσώπων, ποῦ ἔχουν προορισμὸ νὰ μεγαλώσουν καὶ νὰ πεθάνουν μέσα στὶς κακομοιριὰς τῶν γηραιῶν. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα πηγαίνουν πέρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ συλλογισμὸ. Στὸ κέντρο τοῦ μύθου γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ πρόσωπα βρίσκεται ἀκριβῶς ὁ πρόωρος θάνατος ἢ ἡ ἐξαφάνισή τους. Ὁ μύθος ὄχι μόνο δὲν τοὺς θέλει γέροντες, μὲ τὸ νὰ τοὺς κάνει νὰ πεθαίνουν νέοι, ἀλλὰ ἀγνοεῖ καὶ τὴν παιδικὴ τους ἡλικία καὶ τὴ γέννηση καὶ κάθε ἄλλο περιστατικὸ τῆς ζωῆς τους. Ὁμορφιά, νιάτα καὶ ἀπὸτομη ἐξαφάνιση καὶ τὰ τρία μαζί δὲ συναντιοῦνται τυχαῖα σ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα—ὅπως θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ στὴ ζωὴ, ὅπου ὥστόσο καὶ οἱ ἀσχημοὶ νέοι μποροῦν νὰ πεθάνουν καὶ οἱ ὁμορφοὶ νέοι νὰ γίνουν γέροντες— ἀλλὰ ἀποτελοῦν μιὰ ἐνόητα ἀδιαίρετη ποῦ παρουσιάζεται ἀξιοσημειώτη. Σ' αὐτὴ τὴν ἀποψη θὰ πρέπει νὰ ξαναγυρίσουμε ἀργότερα, ἐνσωματώνοντας τὰ λίγα πρόσωπα ποῦ θυμίσαμε ἕως τώρα σὲ μιὰ κατηγορία, ποῦ περιέχει ἓνα πολὺ μεγαλύτερο

1. Εἶναι ἐνδιαφέρον πὼς ἀκόμη καὶ οἱ μεταγενέστεροι λόγιοι σημειῶσαν τὴ διαφοροποίηση τοῦ ἰδεῶδους τῆς ἀνδρικῆς ὁμορφίᾳς στὸν Ὅμηρον. Ὁ ἀπλὸς συλλογισμὸς, μὲ τὸν ὅποιο τὸ «Μέγα Ἐπιμολογιεῖον» 487, 2, 31 κ.ἐξ. θέλει νὰ διακρίνει τὴ λέξη κάλλιστος ἀπὸ τὴ λέξη καλός, μνημονεύοντας τοὺς στίχους γιὰ τὸ Νιρέα, ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ὄχι λαθρασιμὴν διαπίστωση ὅτι ὁ Ὅμηρος «μεταχειρίζεται συνήθως τὸ καλός γιὰ νὰ πεῖ ἀνδροπρεπῆς (ἀρρενωπός), ὅπως, ἀντίθετα, τὸ κακός γιὰ νὰ πεῖ ἀδύναμος» (ἔτσι ὥστε στὴν περίπτωση τοῦ Νιρέα, ποῦ ἔχει ὀρισθεῖ ἀδύναμος, ἡ λέξη κάλλιστος δὲν μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ καλός...).

ἀριθμὸ μυθικῶν προσώπων. Γιὰ τὴν ὥρα ἀρκεῖ νὰ βεβαιώσουμε μόνον τοῦτο : οἱ ἄμορφοι νέοι τῆς μυθολογίας, μὲ τοὺς ὁποίους σχετίζεται στὴν ἑλληνιστικορωμαϊκὴ ἐποχὴ τὸ ἐπικὸ πρόσωπο Νιρέας, εἶναι πεπρωμένο νὰ πεθάνουν γρήγορα. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι — ἔχει τυχαῖα, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς μυθικῆς τους ὑπάρξεως — τρωτοί, ἐκτεθειμένοι στὸ θάνατο, εὐκολονίκητοι, θὰ ἔλεγε κάποιος: ἀλαπαθνοί. Πρόκειται γιὰ ἓνα οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς προσωπικότητάς τους.

Πιὸ πάνω μᾶς φάνηκε προβληματικὴ ἡ χρῆσις — τέλεια ἀπομονωμένη στὸν Ὅμηρον — τοῦ ἐπιθέτου ἀλαπαθνός γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ ἑνὸς προσώπου, ὅπως ἀκόμη πιὸ πάνω φαινόταν τουλάχιστον ἀσυνήθιστο, ὅτι ὁ ὁμηρικὸς ποιητὴς τόνοιζε ἓνα ἀρνητικὸ χαρακτηριστικὸ — τὴν ἀδυναμία — ἐνῶ ἐπαινοῦσε τὰ ὑπόλοιπα γνωρίσματα τῆς προσωπικότητάς του. Τώρα λοιπόν, μὲ βάση τίς παρατηρήσεις πού κάναμε γύρω ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτά, πού ἀνάμεσά τους ἡ μεταομηρικὴ παράδοση τοποθετεῖ καὶ τὸ Νιρέα, δὲ θὰ εἶχαμε δυσκολία, ἂν ἀποδίδαμε τὸ ἐπίθετο κατὰ λέξιν. Ὁ Νιρέας δὲν ἦταν ἀδύναμος (μὲ τὴν ἔννοια : ἀσθενής), ἀλλὰ, ὅπως οἱ μυθικοὶ μεταομηρικοὶ σύντροφοί του, ἦταν ἐκτεθειμένος σὲ ἐξόντωση — ἓνας εὐπόροθος. Γιὰ νὰ μιλήσω ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἓνας ἄνθρωπος πού εἶχε ὡς χαρακτηριστικὸ ἀναπόσπαστα συνδεδεμένο μὲ τὴν προσωπικότητά του τὸ πεπρωμένο νὰ χαθεῖ πρόωρα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ ξεπερνοῦσαμε δύο δυσκολίες, ἀλλὰ στὴ θέση τους θὰ ξεπηδοῦσαν ἀμέσως δύο ἄλλες. Ἡ πρώτη δυσκολία εἶναι ὅτι γιὰ ἓνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν προσώπων (δηλαδὴ ἓνα χαρακτηριστικὸ πού συνιστᾷ τὸ λόγο τῆς ὑπάρξεώς τους) μποροῦμε νὰ κάνουμε λόγο, ὅταν πρόκειται γιὰ μυθικὰ πρόσωπα, ἐνῶ ὁ Νιρέας εἶναι ἐπικὸς ἥρωας. Ἡ δεύτερη, πού εἶναι ἀκόμη πιὸ φανερὴ, εἶναι ὅτι οἱ στίχοι τοῦ «Κατάλογου» ἔχει μόνον δὲν κάνουν, ὅπως εἶδαμε, κανέναν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Νιρέα, ἀλλὰ ἀγνοοῦν τελείως καὶ τὸ θάνατό του.

Ὁ θάνατος τοῦ Νιρέα

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, ὅπου γιὰ τὸ Νιρέα δὲ λέγεται τίποτα, ἐκτὸς ἀπ' ὅσα ὁ «Κατάλογος» ἀναφέρει στοὺς λίγους στίχους, ἄλλες παραδόσεις γνώριζαν — ὅπως διαπιστώσαμε στὴν ἐξέτασι τῶν πηγῶν — μερικὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα αὐτὸς ἐμφανιζόταν καὶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀκριβῶς ὁ θάνατός του. Ἡ πιὸ παλιὰ ὁμως μαρτυρία γύρω ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα δὲν εἶναι μιὰ ἐπικὴ παράδοση, ἀλλὰ ἓνα ἐπίγραμμα στὴ μορφή τῶν ἐπιταφίων (ἀριθ. 17, Diehl AL 2, σ. 174 = PLG 2, 397) πού περιλαμβάνεται στὸν ψευδοαριστοτελικὸ Πέπλο (πού ἔχει συνταχθεῖ περίπου ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου ἕως τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰῶνα π.Χ.):

*Ἐνθάδε τὸν κάλλιστον ἐπιχθονίων ἔχε γαῖα
Νιρέα, τὸν Χαρόπου παῖδα καὶ Ἀγλαΐης.*

Γι' αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα δὲ θὰ εἶχαμε πολλὰ νὰ ποῦμε, γιατί αὐτὸ καθυτὸ δὲν ἔχει μεγάλη σημασία. Ἡ ὁμηρικὴ του προέλευση εἶναι φανερὴ καὶ γιὰ τὴν ἔμφραση ποὺ δίνει στὴν ὁμορφιά καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν γονιῶν τοῦ Νιρέα. Κι ὅμως ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγο ὅτι εἶναι ἓνα ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ποὺ τεκμηριώνει τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα, καὶ ποὺ ὁ τίτλος του¹, κατὰ τὰ λοιπά, τὸν τοποθετεῖ στὴν Τροία, τὸ ἐπίγραμμα δὲν ἐξηγεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ βάση τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα². Ἀπὸ ποιά πηγὴ ὁ ποιητὴς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀντλήσει τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Νιρέας εἶχε πεθάνει στὴν Τροία; Στὸ σημεῖο αὐτό, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἄς κάνουμε μιὰ ἀρνητικὴ ὑπόθεση. Εἶδαμε ὅτι στὶς πηγὲς ποὺ ἱστοροῦν τὸ θάνατό του στὴ μάχη ἐναντίον τοῦ Εὐρύπουλο, ὁ Νιρέας σκοτώνεται πότε μαζὶ μὲ τὸ Μαχάονα καὶ πότε μὲ τὸν Πηνέλο. Στὸν «Πέπλο» λοιπὸν ὑπάρχουν ἐπιτάφια ἐπιγράμματα καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου προσώπου. Ἐνῶ ὅμως ὁ τάφος τοῦ Νιρέα τοποθετεῖται στὴν Τροία, τοῦ Μαχάονα βρίσκεται στὴν πατρίδα του Τρίκη (ἐπίγρ. ἀριθ. 20) καὶ τοῦ Πηνέλου στὴ Βοιωτία (ἐπίγρ. ἀριθ. 21)! Δὲ φαίνεται λοιπὸν πῶς ὁ συγγραφέας ἢ ὁ συλλέκτης τῶν ἐπιγραμμάτων εἶχε ἀντλήσει πληροφορίες ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τίς δύο παραλλαγές ποὺ εἶναι γνωστὸ (ἀπὸ μεταγενέστερες χρονολογικὰ πηγές) τὸ ἐπικὸ ἐπεισόδιο τῆς μάχης ἀνάμεσα στὸ Νιρέα καὶ τὸν Εὐρύπουλο.

Ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα στὴν Τροία δὲν ἐπικράτησε μιὰ σύμφωνη παράδοση, ἐκτὸς ἀπὸ τίς δύο παραλλαγές ποὺ διακρίνονται στὴν ἐκδοχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία φονιάς τοῦ ἥρωα πρέπει νὰ ἦταν ὁ Εὐρύπουλος, καὶ στὴν ἄλλη ἐκδοχὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νιρέας θὰ πρέπει νὰ ἦταν θύμα τοῦ Αἰνεΐα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε γιὰ τὴ μαρτυρία ἐκείνη ποὺ ἀναφέρει μόνον ὁ Λυκόφρων, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νιρέας γύρισε ἀπὸ τὴν Τροία. Γενικὰ ἡ ἐπικὴ παράδοση γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα δὲ φαίνεται νὰ ἔχει πολὺ γερὰς βάσεις ἢ νὰ εἶναι πολὺ καλὰ προσδιορισμένη.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἂν —ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ πρόσωπο δευτερεύον— ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα δὲν ὑπῆρχε μιὰ ἀποκρυσταλλωμένη ἐκδοχὴ ποὺ νὰ ἐπιβληθεῖ χωρὶς ἀντίρρηση στὴν πιὸ νεώτερη παράδοση, ἂν αὐτὸ τὸ θάνατο μπορούσαν νὰ τὸν ἀναφέρουν καὶ σὲ ἓνα ἀπλὸ κατάλογο φονέων ἢ θυμάτων, ὅπως συμβαίνει στὸν Ὑγίνο καὶ στὸ Δάριχα (βλ. παραπάνω σελ. 10) καὶ ἂν, τέλος, γιὰ τὴν ἐπικὴ παράδοση ὁ θάνατος αὐτὸς ἦταν ἓνα γεγονὸς συνηθισμένο — πῶσα δευτερεύοντα πρόσωπα ἔπεσαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀριστειῶν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους ἡ-

1. Ἐπὶ Νιρέος κειμένον ἐν Τροίᾳ.

2. Τοῦτο ἔχει διαφύγει ἐπίσης ἀπὸ τὸν W. Kullmann: στὴ σ. 121 τοῦ ἔργου ποὺ ἀναφέρθηκε (ἀνωτέρω σ. 17, σημ. 1), βεβαιώνοντας ὅτι ὁ ἀπέπλοσ ἀνάγεται σὲ πηγὲς μυθογραφικὰς ἀπὸ στήριζονται εἰρότατα στὴν Ἰλιάδα, παραθέτει ἀκριβῶς τὸ ἐπίγραμμα γιὰ τὸ Νιρέα χωρὶς νὰ ἀναφέρει ὅτι ὁ θάνατος τοῦ ἥρωα δὲ μνημονεύεται στὸν Ὅμηρο.

ρωες! —, μπορεί νᾶ μᾶς ἐκπλήξει περισσότερο τὸ ὅτι ἀκόμη καὶ σὲ μερικές μεταομηρικές γραφές ὁ θάνατος τοῦ Νιρέα παίρνει κάποια ἰδιαίτερη σημασία. Ἐν προσέξουμε καλᾶ, θὰ δοῦμε ὅτι μᾶς βάζει σὲ ἀπορία ἀκόμη καὶ μιὰ περιληπτικὴ ἀναφορά σὺν ἐκείνῃ τοῦ Δίκτυ (4, 17): «Στὸ μεταξύ ὁ Εὐρύπυλος τὸν Πηγέλειο, ποῦ βρέθηκε τυχαῖα μπροστά του, τὸν ἀπώθει μὲ τὸ δόρυ του καὶ τὸν σκοτώνει. Ἐπειτα ἀκόμη πῶς ἄγριος πέφτει πάνω στὸ Νιρέα καὶ σὲ λίγο τὸν κάνει κομμάτια». Ἀλλὰ γιατί «ἀκόμη πῶς ἄγριος»; Καὶ ποιά ἀνάγκη νὰ καταφύγει μετὰ ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸ «σκοτώνει» στὸ ἐμφαντικὸ «κομματιάζει», ὅταν ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ Πηγέλειου περνᾷ σ' ἐκείνῃ τοῦ Νιρέα; Εἶναι τυχαῖο καὶ χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία; Εἶναι βέβαιο πὸς τὸ ἴδιο δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴν προβολὴ ποῦ δίνει ὁ Κόιντος ὁ Σμυρναῖος στὸ θάνατο ἐκείνου τοῦ δευτερεύοντος προσώπου: πρῶτα ἀπ' ὅλα μὲ δεκαεννέα στίχους διηγεῖται τὸ θάνατο μὲ ὅλο τὸ πάθος ποῦ εἶναι ἱκανὸς ἔπειτα μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Τεύκρου στοὺς Ἕλληνας νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Τρῶες νὰ πάρουν τὰ πτώματα τοῦ Νιρέα καὶ τοῦ Μαχάονα (6, 435 κ.ἑξ.) καὶ τελικὰ μὲ τὸν ὕπαινιγμό στὴν κηδεία καὶ τὸ πένθος του σὲ ἓνα καίμενο (7, 6), ὅπου ὁ ποιητὴς ἐπιμένει ξανά στὴ θεϊκὴ ἁμορφιά καὶ στὴν ἀλαπαδνοσύνη τοῦ ἥρωα:

..... Λαῖνοι δὲ οἱ οὐκ ἀμέλησαν,
ἀλλὰ ἔταρχόσαντο καὶ ὠδύσαντ' ἐπὶ τύμβῳ

Τὸν ἄγρια σκοτωμένο ἁμορφο Νιρέα τὸν θρηνοῦν λοιπὸν κοντὰ στὸν τάφο του.

Τὸ ψευδοκριστοτελικὸ ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἀπηχεῖ — ἀπὸ πολὺ μεγάλη χρονολογικὴ ἀπόσταση — ἓνα ἐπίγραμμα ποῦ ἔγραψε ὁ Ἰωάννης Τζέτζης:

Νιρέος Ἑλλήνων στρατηγός, ὠραῖος ἦν τῷ κάλλει
πάντων Ἑλλήνων τῶν λοιπῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα¹

ἀκολουθώντας ἀποκλειστικὰ τὶς ἐνδείξεις τῶν ὁμηρικῶν στίχων (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἑμμεση ἀναφορὰ στὸ θάνατο). Μόνον ποῦ ὁ βυζαντινὸς λόγιος δὲν τοποθετεῖ τὸ διστιχὸ του ἀνάμεσα στὰ ἐπιγράμματα ποῦ ἔχουν σχέση μὲ τοὺς ἄλλους ἥρωες τοῦ ἥρωικοῦ κύκλου, ἀλλὰ στὰ ἀφιερωμένα στὸ Νάρκισσο καὶ στὸν Ὑάκινθο.

Ἐπίγραμμα γιὰ μιὰ θρησκευτικὴ προέλευση τοῦ προσώπου τοῦ Νιρέα

Ἐς ἐπαναλάβουμε τὰ φιλολογικὰ γεγονότα ποῦ ἕως τώρα ἐπιβεβαιώσαμε. Οἱ στίχοι 671 - 675 τοῦ «Καταλόγου τῶν πλοίων», οἱ σχετικοὶ μὲ ἓνα πρό-

1. Χαλ., 1, 239 κ.ἑξ.

σωπο — πού δὲν ἐμφανίζεται ἄλλοῦ στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα — παρουσιάζουν ἰδιτυπία μορφῆς (τρεῖς στίχοι ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο πού ἀρχίζουν μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα) καὶ περιεχομένου (ἐξῴμνηση — εἴτε ρητὴ εἴτε πραγματοποιούμενη διαμέσου γενεαλογικῶν ὄρων — τῆς ὁμορφιάς τοῦ προσώπου, πρὸς τὴν ὁποία ἀντιτάσσεται, κατὰ τρόπο πού δὲν ἔχει παράλληλο, ἓνα ἐλάττωμα διαμέσου μιᾶς λέξης πού ἡ ὁμηρικὴ γλῶσσα δὲν τὴν ἀναφέρει ποτὲ σὲ σχέση μὲ ἓνα μόνο πρόσωπο). Αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ δὲ βρίσκουν ἐξήγηση οὔτε στὸν «Κατάλογο», ἂν τὸν ἐξετάσουμε μεμονωμένα, οὔτε στὴν Ἰλιάδα καὶ γενικὰ στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

Θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε τὴ σκέψη ὅτι τὸ ἀπόσπασμα προϋπέθετε ἐπικές παραδόσεις πού δὲ βρῆκαν θέση στὴν Ἰλιάδα. Ὑπάρχουν ἀκόμα ἴσως ἀπὸ ἐπικές παραδόσεις ἐξω-ὁμηρικές, σχετικὲς μὲ τὸ Νιρέα· ἀλλὰ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν προσφέρει ἔστω καὶ τὴν ἐλάχιστη ἐξήγηση σὲ ὅσα ἐμφανίζονται προβληματικὰ στοὺς στίχους τοῦ «Καταλόγου».

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λυγούστου ὑπάρχουν ἐπίσης φιλολογικὰ ἀποσπάσματα — τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀναμφισβήτητα προηγούμενες μορφές πού ἔχουν χαθεῖ — ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐξω-ὁμηρικές ἐπικές παραδόσεις, βασισμένα στὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου». Αὐτὰ τὰ ἀποσπάσματα ὁμοῦ ἐνσωματώνουν τὸ Νιρέα, μοναδικὸ ἐπικὸ πρόσωπο, σὲ μιὰ ομάδα μυθικῶν προσώπων πού χαρακτηριστικὸ τους εἶναι ἡ ὁμορφιά τῆς νιότης. Τὸ ὁμηρικὸ ὁμοῦ ἀπόσπασμα δὲν κάνει λόγο οὔτε γιὰ τὴ νεανικὴ ἡλικία οὔτε γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα, θεμελιώδη μαζὶ μὲ τὴν ὁμορφιά γιὰ τὰ φιλολογικὰ ἀποσπάσματα πού κάναμε λόγο πῶς πάνω, τουλάχιστο τὸ δεύτερο, ὁ θάνατος, βρίσκεται στὶς ἐπικές ἐξω-ὁμηρικές παραδόσεις. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ παραδόσεις παρουσιάζουν διαφορετικὲς ἐκδοχὲς γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Νιρέα καὶ εἶναι μερικῶς ἀντιφατικὲς σὲ σημεῖο ὥστε νὰ ἀποκλείουν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἀρχικῆς ἐπικῆς παραδόσεως μὲ κάποια σημασίαι. Στους νεώτερους συγγραφεῖς πού διατηροῦν ἐκεῖνες τὶς παραδόσεις, συχνὰ ταιριαζόντάς τες μὲ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου», ὁ θάνατος τοῦ Νιρέα παίρνει μιὰ τέτοια προβολή, πού δὲ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐπικὸ ἐπεισόδιο.

Οἱ ἐξω-ὁμηρικές ἐπικές παραδόσεις ἔχει μόνον δὲν ἐξηγοῦν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Καταλόγου τῶν πλοίων», ἀλλὰ δὲν ἐξηγοῦν οὔτε τὰ φιλολογικὰ ἀποσπάσματα (καὶ τὶς εἰκονογραφίαι, φιλολογικὰ μόνον τεκμηριωμένες) πού τοποθετοῦν τὸ Νιρέα ἀνάμεσα στὰ πολὺ ὁμορφα μυθικὰ πρόσωπα πού πέθαναν νέα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο παραμένει ἀκέραιο τὸ σύνολο τῶν προβλημάτων πού θέτει τὸ ὁμηρικὸ ἀπόσπασμα καὶ σ' αὐτὸ προστίθεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξομοίωσης τοῦ Νιρέα μὲ τὰ μυθικὰ πρόσωπα πού ἀναφέραμε.

Δὲ μένει λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ κάνουμε μιὰ ὑπόθεση ἀναμφίβολα τολμηρῆ, δηλαδὴ νὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε — ἔστω καὶ σὺν δοκιμῇ — ἂν ἀνάμεσα στὰ δύο πολύπλοκα προβλήματα πού ἔμειναν ἄλυτα

μπορούμε να βρούμε μια σχέση, που να εξηγεί και τα δύο. 'Η τόλμη της προσπάθειας είναι πολύ φανερή: 'Η απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στο απόσπασμα του «Καταλόγου» και στην παράδοση που ενώνει το Νιρέα με τους Νάρκισσο, 'Γλα, Γανυμήδη, 'Ιππόλυτο, 'Υάκινθο κτλ. είναι τεράστια, όχι μόνο γιατί πέρασαν αιώνες, αλλά γενικά και από την άποψη του μορφωτικού επιπέδου. 'Ενώ το απόσπασμα του «Καταλόγου», όπως και αν θελήσουμε να το χρονολογήσουμε, ανήκει τουλάχιστο στον αρχαϊκό 'Ελληνισμό, ο φιλολογικός τύπος, με τον οποίο θέλουμε να το συνδέσουμε, δεν παρουσιάζεται σε γραφές πριν από την εποχή του Αύγουστου και —για την περιληπτική χρήση των παραδειγμάτων— φαίνεται ότι ανήκει στην ελληνιστική εποχή.

Μπορούμε ίσως να γεφυρώσουμε αυτή την απόσταση, αν σκεφτούμε πώς ο φιλολογικός τύπος για να γίνει έπρεπε να έχει ως βάση ορισμένες προϋποθέσεις πιο παλιές. Μετατοπίζοντας την έρευνα από το καθαρά φιλολογικό επίπεδο σε ένα διαφορετικό, μπορούμε (και κατά κάποιο τρόπο πρέπει) να αναρωτηθούμε —παραβλέποντας στην αρχή το Νιρέα— τί έκανε τους ποιητές των ελληνιστικών χρόνων να συνδυάσουν σε έναν τύπο μυθικά πρόσωπα, που το καθένα από αυτά είχε τους δικούς του ιδιαίτερους μύθους. Πρέπει δηλαδή να δούμε πρώτα απ' όλα ποιά ήταν αυτά τα μυθικά πρόσωπα προτού ένωθουν —μεταξύ τους και με το Νιρέα— σε κείνο τον τύπο, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους με βάση το μοναδικό χαρακτηριστικό της εξαιρετικής όμορφιάς.

Αυτό είναι δυνατόν, επειδή για όλα εκείνα τα μυθικά πρόσωπα, με μια μόνο εξαίρεση, κατέχουμε «προελληνιστικές» πληροφορίες που προέρχονται από την κλασική ή και την αρχαϊκή εποχή. 'Ας αρχίσουμε όμως από τη μοναδική εξαίρεση, που είναι ο Νάρκισσος. Με βάση τις μαρτυρίες που έχουμε, θα ήταν το ίδιο αυθαίρετο να υποστηρίξουμε ή να αποκλείσουμε ότι αυτό το μυθικό πρόσωπο το γνώριζαν πριν από την ελληνιστική περίοδο, όποτε αρχίζει να παρουσιάζεται στις μαρτυρίες¹. 'Ας προσπαθήσουμε να το επιβεβαιώσουμε ακόμη περισσότερο με βάση μερικές ένδειξεις, που δεν έχουν ωστόσο αξία αποδείξεως, όπως ή διπλή τοποθέτηση του μύθου ('Ερέτρια-Θεσπιάς), οι παραλλαγές (θάνατος επειδή έπεσε στο νερό, αυτοκτονία), οι ακαθόριστοι σύνδεσμοι με λατρείες (υποθετική ταύτιση του Νάρκισσου με τον ήρωα Σιγηλό στη λατρεία του 'Αμφιάραου, υποθετικός σύνδεσμος με τον 'Ερωτιδέα των Θεσπιών) και ή αρχαία ιερή σημασία του φυτού Νάρκισσου².

1. 'Όσο για τα σχετικά με το Νάρκισσο γεγονότα —όπως και για κείνα που δεν αναφέρονται άπειθείας στα άλλα πρόσωπα— εδώ θα μάς αρκίσει να ανατρέξουμε στα στοιχεία της RE του Roscher και των γενικών έγχειριδίων.

2. 'Ο I. Chirassi, Elementi di culture precereali nei miti e riti greci, Roma 1968, 143 κ.έξ., παραθέτει στοιχεία ποικίλης αξίας, αναγόμενα σε διάφορες εποχές, μεταξύ των οποίων όρισμένα είναι αρχαία και σημαντικά (π.χ. Σοφ. Οίδ. επί Κολ. 683 κ.έξ.).

Παραμένει εώσπσο ότι, και αν ο μύθος για τὸ Νάρκισσο γεννήθηκε —ή κατευθείαν κατασκευάστηκε— στὴ μετακλασικὴ περίοδο, θὰ πρέπει ἐξαιτίας μερικῶν ὑψέων του νὰ τὸν θεωρήσουμε ὡς ἓνα ἀντίγραφο (ξυσήκωμα) μύθων ποὺ προϋπῆρχαν. Τὸ ὄνομά του σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ προϋπέθετε τὸν τύπο ἄλλων ἡρώων, ποὺ ἔχουν ἓνα ὄνομα φυτοῦ π.χ. τοῦ Ἰάκινθου. Ὁ θάνατός του στὸ νερὸ θὰ μᾶς γύριζε στὸ θάνατο τοῦ Ἰάκινθου, ὁ ἔρωτας ποὺ ἀνάβει σὲ ἀνδρικά πρόσωπα τὸν ἐξομοιώνει μὲ τὰ περισσότερα πρόσωπα τῆς ὁμάδας¹. Γιὰ τὸν Ἰάκινθο ἔχουμε μαρτυρίες, ἀκόμη καὶ λατρείας, ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ (βιωμὸς τοῦ Βαθυκλῆ στὶς Ἀμούκλες τῆς Λακωνικῆς), γιὰ τὸν Ἰάκινθο ἴσως (πρβλ. Ἡσυχ. ἐπιβόα τὸ Μύσιον) ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο (Πέρσες, 1054), ἴσως (πρβλ. τοὺς σχολιαστὲς ad. l.) ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη (Πλοῦτος, 1127), ἀλλὰ σίγουρα ἀπὸ τὸν Ἑλλάνικο (4 FGtH, 131), γιὰ τὸ Γανυμήδη κατευθείαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ ἔπειτα, γιὰ τὸν Ἰππόλυτο καὶ τὸ θάνατό του ἀπὸ τὰ Ναυπακτικὰ (Ἀπολλόδωρος 3, 121 W.).

Ἡ ἀρχαιότητα τῶν μαρτυριῶν γιὰ ἓνα μυθικὸ πρόσωπο δὲ σημαίνει ἀναγκαστικὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅλων τῶν λεπτομερειῶν ποὺ ἐμφανίζονται στὶς νεώτερες παραδόσεις τῶν μύθων τους. Ἀλλὰ ἡ ἐμφραση μὲ τὴν ὁποία ἡ μυθικὴ παράδοση στὶς διάφορες (καὶ ἀκόμη πιὸ παλιές) φιλολογικὲς διατυπώσεις παρουσιάζει τὸ χαμὸ σὲ νεαρὴ ἡλικία ὅλων τῶν προσώπων ποὺ μεταγενέστερα παραβάλλονται μὲ τὸ Νιρέα εἶναι σταθερὴ καὶ φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ πυρῆνα τῶν διηγήσεων ποὺ ἀφοροῦν αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Μὲ αὐτὸ τὸν πυρῆνα συνδέεται —σὲ ποικίλες μορφές ποὺ θὰ δοῦμε μὲ συντομία ἀμέσως— τὸ μοτίβο τοῦ πένθους ἢ τοῦ θρήνου. Ἀκόμη καὶ ὁ Γανυμήδης, ποὺ στὶς πιὸ ἀρχαίες παραλλαγές τὸν ἀρπάζει ὁ Δίας γιὰ νὰ τὸν κάνει κερκστὴ τῶν θεῶν, ἐνῶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουν πῶς πέθανε μὲ ἄλλους τρόπους², προκαλεῖ πένθος καὶ θρήνο ποὺ ὑπογραμμίζει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος στὴν Ἀφροδίτη:

207 *Τρωῶα δὲ πένθος ἄλαστον ἔχε φρένας, οὐδέ τι ἦδει
ὄσπη οἱ φίλον υἱὸν ἀνήγασε θέσπις αἰελλᾶ
τὸν δὴ ἔπειτα γόασκε διαμπερές ἤματα πάντα*

1. Θὰ μπορούσαμε νὰ σημειώσουμε καὶ ἄλλες ἀναλογίες, στὴν περίπτωση ὅμως αὐτῆ ἡ χρονολογία τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων δὲ θὰ ἐπέτρεπε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐξάρτηση τοῦ μύθου τοῦ Νάρκισσου ἀπὸ προϋπάρχοντες μύθους: ἔτσι π.χ. τὴν παραλλαγὴ τῆς αὐτοκτονίας του μπορούμε νὰ τὴν παρομοιάσουμε μὲ τὴν αὐτοκτονία τοῦ Γανυμήδη σὲ μιὰ παραλλαγὴ ποὺ ἐμφανίζεται στὴν παράδοση μόνο ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. μὲ τὸ Δωσιάδη (458 FGtH), fr. 5 καὶ μετὰ ὁ σπουδαῖος ρόλος ποὺ ἔχει ἡ Ἥρα στὸ μῦθο τοῦ Νάρκισσου (στὸν Ὀβίδιο) μπορεῖ νὰ ὑπενημιώσει ἐκεῖνο (πιὸ ἀσπῆ) ποὺ ἔχει ἡ Ἰδία στὸ μῦθο τοῦ Ἰάκινθου, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Νίκανδρο., στὸν Ἄντ. Λιβερᾶλη 26^ο πρβλ. τὸ ρόλο τῆς Ἥρας στὸν Ἄδωνη τοῦ Πτολ. Φιλοπᾶτ. στὰ TGF², σ. 824.

2. Γιὰ τὸ Μνασέα (FHG 3, σ. 154, fr. 30), ὁ Γανυμήδης, μετὰ τὴν ἀπαγωγή του ἀπὸ τὸν Τάνταλο, πεθαίνει κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς κυνηγιοῦ καὶ θάβεται στὸ νερὸ τοῦ

Τὸ μοτίβο τοῦ πένθους γιὰ τὸν Ἰάκινθο εἶναι ἀλήθεια ὅτι δὲν ὑπάρχει σὲ πολὺ παλιὰς γραφές. Παλιὰ εἶναι ἡ λατρεία τοῦ τάφου του¹ —γεγονὸς πολὺ συνηθισμένο στὴ λατρεία τῶν ἡρώων—, παλιοὶ εἶναι ἐπίσης καὶ μερικοὶ τύποι τῆς λατρείας του² (δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πότε), στὴν ὁποία ἤθελαν νὰ βλέπουν ἐπιβιώσεις τοῦ πένθους. Ὡστόσο ὅλη ἡ ἑλληνιστικὴ παράδοση προϋποθέτει ἕνα σύνδεσμο ἀνάμεσα στὸν Ἰάκινθο —ἡ τὸ φυτὸ μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα— καὶ στὸ θρῆνο μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸ ἐκφράζει ὁ Ὀβίδιος (Μετ. 10, 215 κ.ἑξ.). Πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόλλωνα ποὺ, ἐπειδὴ σκότωσε τυχαῖα τὸν ἐρωμένο του (Εὐρ. Ἑλένη 1472 κ.ἑξ.), κλαίει τὸ νέο καὶ

ipse suos gemitus foliis inscribit et AI AI
flos habet inscriptum, funestaque littera ducta est

Γιὰ τὸν Ἰππόλυτο ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὸ τέλος τῆς ὁμώνυμης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη, γεμάτο θλίψη³, ποὺ προπάντων μαρτυρεῖ τὸν τελευταυγικὸ θρῆνο τῶν κοριτσιῶν στὴ Τροϊζηνιακὴ λατρεία τοῦ ἥρωα (στ. 1425 κ.ἑξ.).

Ὅσο γιὰ τὸν Ἰάκινθο, ἂν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Αἰσχύλου ποὺ θυμίσαμε πρὶν πάνω ἀναφέρεται πραγματικὰ σ' αὐτόν, εἶναι ἀκριβῶς ἡ βοή τοῦ θρῆνου (ἐπιβόα) γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ νέου ἢ πρὶν παλιὰ ἀποδεικτικὴ μαρτυρία, ἡ σχετικὴ μὲ τὸ πρόσωπό του. Βοή θρῆνου καὶ ἐπίκληση ἢ ἀναζήτηση ποῦ, πρὶν νὰ γίνει πανελληνίως παροιμιώδης⁴, ἦταν μέρος μιᾶς τοπικῆς ἱεροτελεστίας στὴν Κίο (Προυσιᾶς ἢ ἐπιθαλάσσιος) τῆς Μυσίας. Αὐτὴ τὴν ἱεροτελεστία μνημονεῖ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (1, 1354), ὁ Στράβων (12, 504) καὶ —μὲ βάση τὸ Νίκανδρο— ὁ Ἀντωνίνος Λιβεράλης (26). Ἀπὸ αὐτὸ τὸν τελευταῖο συγγραφεὴ μαθαίνουμε καὶ τὴν ἀκόλουθη πολύτιμη λεπτομέρεια: ἀφοῦ ἔχει ἀφηγηθεῖ τὸ μῦθος— ὅπως εἶναι γνωστὸς στὴ *vulgata*⁵, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἰάκινθος ἦταν ἐρωμένος τοῦ Ἡρακλῆ⁶ καὶ ὅταν προσορμίστηκαν οἱ Ἀργοναῦτες στὴν Κίο, ὁ Ἡρακλῆς τὸν

Δία, στὸν Ὀλύμπο τῆς Μυσίας. Στὴν παράδοση ποὺ ἔχει καταγραφεῖ ἀπὸ τὴ Σούδα Μίνως, ὁ Γανυμήδης, μετὰ τὴν ἀπαγωγή του ἀπὸ τὸ Μίνωα, αὐτοκτονεῖ (πρβλ. Δωσιᾶδ. ἀνωτ. σ. 31 σημ. 1).

1. Παισ. 3, 19, 3· γιὰ τὸν Τάραντα: Πολύβ. 8, 30.

2. Πρβλ. στὸ ἔργο μου *Paides e parthenoi*, Roma 1969, σ. 143 κ.ἑξ.

3. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ θρῆνο τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰππόλυτου στ. 1347 κ.ἑξ.

4. Ἰάκινθος κραγαίνει: Ζηνοβ. 6, 21· πρβλ. Διογενianoῦ 8, 33· Ἀποστολίου 17, 9.

Σούδα καὶ Φώτ. βλ. ἀνωτ.

5. Ὁ Sittig στὸ RE Ἰάκινθος, col. 114, θεωρεῖ πέρα πολὺ πιθανὸ ὅτι σὲ μιὰ πρὶν ἀρχαία μορφή τοῦ μῦθου ἐραστής τοῦ Ἰάκινθο ἦταν ὁ Ἡρακλῆς, ἀλλὰ ἐκεῖνος ὁ Πολύφημος, ὁ ὁποῖος στὴ *vulgata* ἐμφανίζεται δίπλα στὸν Ἡρακλῆ ὡς ἕνας ἀχρηστος σιωπῆς.

6. Γιὰ τὸ ἀξιοπεριέργο τοῦ πράγματος καὶ μόνο, ἔς σημειωθεῖ ὅτι—ὅπως στὸν Πτολ. Χέν. γιὰ τὸ Νιρέα—ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν Ἰάκινθο ὑπάρχει μιὰ παραλλαγή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία αὐτὸς ἦταν ἀντίθετα γιὸς τοῦ Ἡρακλῆ: Σαυράτ. Ἀργ. (310 FGrH), fr. 10.

έστειλε νά πάρει νερό, όποτε οί Νύμφες τής πηγής τόν άρπαξαν και ότι έδικα έπειτα από αυτό ό 'Ηρακλής τόν έψαχνε και τόν φώναζε— προσθέτει: αστόν 'Γλα θυσιάζουν και τώρα κοντά στην πηγή οί κάτοικοι του τόπου και ό ιερέας τόν καλεϊ, φωνάζοντας τρεις φορές τó όνομά του, και τρεις φορές άπαντά άντί γι' αυτόν ή ήχώ»¹.

'Ο W. Mannhardt² παρεμβάλλει τó πρόσωπο του 'Γλα σέ μιá ομάδα μυθικών προσώπων που τά θεωρούσαν χαμένα (κατά τó πλείστον πνιγμένα, ένώ άκόμα ήταν νέα και όμορφα) και ήταν άντικείμενο θρήνων (και χωρίς άλλο δέ θά ήταν παρά οί ίδιες οί ραψωδίες θρήνων που γύρω τους θά είχαν πλεχθεί οί μύθοι). Πρόκειται για τήν πολύ γνωστή ομάδα του Αίνου, του Λι-τυέρση, του Βόρμου, του Μάνερου, του Δίκτυ, του Πριόλα, του Μαριανδυνού κτλ. 'Ετσι και οί έπόμενοι φιλόλογοι συχνά θεώρησαν τόν 'Γλα σάν πρόσωπο που άνήκει σ' αυτή τήν ειδική κατηγορία μυθικών προσώπων³.

'Εδω δέ μās ενδιαφέρει άν αυτή ή κατηγορία είναι άπόλυτα όμοιογενής, ούτε άν τά παραδείγματα που παρουσιάστηκαν τήν έξαντλούν. Ούτε τέλος μās ενδιαφέρουν οί έρμηνείες που δόθηκαν στην ιστορία τών μελετών από τόν Mannhardt ως τó De Martino⁴ και πέρα. Για τó σκοπό μας μās άρκει νά γνωρίζουμε ότι στόν έλληνικό χώρο και στην περιφέρειά του είχε μεγάλη διάδοση ένας μυθικο-ιεροτελεστικός πυρήνας —ένός πολύ όμορφου νεαρού που πέθανε και θρηνεϊται με ίεροτελεστίες— που παρουσιάζονταν σέ ποικίλες μορφές. Ούτε μās ενδιαφέρει άκόμα νά αποφασίσουμε άν ή παρουσία αυτού του πυρήνα ήταν σ' όλες τις περιπτώσεις τó κεντρικό γεγονός και ή ποικιλία τών μορφών του ιδιαίτερες παραλλαγές, ούτε κι άν αυτός μπορούσε νά άφομοιωθεί ή νά παραλλαχθεί από σύναλα που ήταν άρχικά άνεξάρτητα από αυτόν. 'Επίσης δέ μās ενδιαφέρει σ' αυτή τή σχέση —παρ' όλο τó ενδιαφέρον που τó ζήτημα μπορεί νά έχει από τήν άποψη τής έρμηνείας— άν αυτός ό πυρήνας είχε λαϊκές ή άπόλυτα «πρωτόγονες» προελεύσεις (με τήν έννοια τών «προγενέστερων στό σχηματισμό άνώτερων πολιτισμών»). Γεγονός είναι ώστόσο ότι τόν ξαναβρίσκουμε, όπως είναι γνωστό—και στην 'Ελλάδα και άλλου στό μεσογειακό κόσμο—, όχι μόνο στό φολκλοριστικό επίπεδο και σέ τοπικές λατρείες ή παραδόσεις, αλλά άκόμη και στή δημόσια θρησκεία τών κρατών (άν άναλογιστούμε τις άνατολικές λατρείες του Ταμμούζ, του 'Αδωνη, του

1. 'Η πληροφορία είναι ή έπιβεβαίωση τής τελετουργικής βάσεως τής τριπλής έπι- κλήσεως στό μύθο, όπως έμφανίζεται στό Θεόκριτο, 13, 58 κ.έξ.

2. *Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884, 56.

3. Πρβλ. π.χ. M.P. Nilsson, *Griechische Feste*, Leipzig 1906, 429 κ.έξ.· Sittig στό RE 'Γλας, col. 114· P. Kretschmer στή *Glotta* 14, 1925, 33 κ.έξ.· Th. H. Gaster, *Thespis*, New York² 1961· Chirassi, όπ. παρ. (σ. 30, σημ. 2), 149 κ.έξ.

4. E. De Martino, *Morte e pianto rituale*, Torino 1958, 236 κ.έξ.

Τελιπνοῦ κτλ.). Τὸ ἴδιο δὲ θὰ ἀναρωτηθοῦμε ἐδῶ ποιά εἶναι ἡ σχέση ἐξακρήσεως ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικά καὶ τὰ ἐξω-ἑλληνικά γεγονότα¹. Ἡ προσοχή μας συγκεντρώνεται ἀντίθετα στὰ καθαρά τυπικά γεγονότα: ὅτι δηλαδή στοὺς τελετουργικοὺς θρήνους γιὰ τοὺς νέους καὶ πολὺ ἑμορφους ἥρωες ἢ θεοὺς ποὺ χάθηκαν, εἶναι συχνὴ ἡ ἐπανάληψη τῶν τύπων (formule), γενικά καὶ εἰδικά, ποὺ περιέχουν τὸ ὄνομα² ἢ ἀναφέρονται ἀπόλυτα σ' αὐτὸ τὸ θρηνούμενο πρόσωπο³. Ἐπειτα αὐτοὶ οἱ τύποι-ἐπιῶδοι μποροῦν νὰ παρουσιάζονται περισσότερο ἢ λιγότερο τακτικά σὲ διαφορετικές θέσεις στὸ σύνολο τοῦ θρήνου (ὅπου αὐτὸς δὲν περιορίζεται ἀποκλειστικά μόνο σ' αὐτούς), ἀλλὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τίς θέσεις εἶναι συχνὴ ἐκείνη «τῆς ἀρχῆς» τοῦ στίχου ἢ τῆς στροφῆς⁴.

Ἔτσι μὲ ὅλα αὐτὰ ἔχουμε φθάσει στὸ σημεῖο νὰ διατυπώσουμε —μὲ πλήρη συνείδηση τῆς τολμηρότητας τοῦ βήματος ποὺ πρόκειται νὰ πραγματοποιηθεῖ— τὴν ἀκόλουθη ὑπόθεση: οἱ στίχοι τῆς *Ἰλιάδας* B 671-675 προϋποθέτουν ἕνα τελετουργικὸ θρήνο σχετικὸ μὲ ἕνα πρόσωπο, ποὺ εἶχε τὸ ὄνομα Νιρέως καὶ θεωρεῖται ἕνας πολὺ ἑμορφος νέος ποὺ ἐξαφανίστηκε πρόωρα. Πρὶν ὅμως ἀξιολογήσουμε τὰ πιθανὰ πλεονεκτήματα, τὴν ἀξία καὶ

1. Ἡ σχέση εἶναι φανερὴ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, ὅπως ἐκείνη τοῦ "Ἄδωνη, προελεύσεως ἀνεμφισβήτητη ἀνατολικῆς, ποὺ ὅμως ὑπῆρχαν στὴν Ἑλλάδα ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ (Σαπφώ): σίγουρα δὲν εἶναι ἀμελητέο τὸ γεγονός ὅτι ἡ παρουσία τοῦ μυθικοτελετουργικοῦ πυρήνα παρουσιάζει μιὰ ἰδιαίτερη συχνότητα στὴν ἑλληνικὴ Μ. Ἀσία: Αὐτὸ, κατὰ τὸ δικό μας συλλογισμό, μπορεῖ νὰ παρουσιάσει ἐνδιαφέρον εἴτε γιὰ τὴν πατρίδα τοῦ Νιρέα εἶναι ἕνα νησι γειτονικὸ τῆς Κασίας εἴτε —ίσως— ἐξαιτίας τῆς συμμετοχῆς τοῦ Νιρέα στὴν ἐστρατεία τῆς Μυσίας καὶ τῆ θανάτωσή του ἀπὸ ἕνα Μυσὸ ἥρωα.

2. Ἀπὸ τίς τυπικὰς ἐκφράσεις (formule) ὅπως αἰλῖνον (τεκμηριωμένο, βεβαίως) χωρὶς σαφὴ σύνδεσμο μὲ τὸ Λίνο, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αἰσχύλου, βλ. κατωτέρω σημ. 4) ἢ ὡ τὸν Ἄδωνη (Σαπφούς, Ἀπόσπ. 168 L.P. = 21 D) ὡς ἐκείνους τοὺς πρὸ ἐκτεταμένους τύπους ποὺ παρατηροῦνται σὲ ποιητικὰς ἐπεξεργασίας (ὅπως τὸ ἐξάμετρο - ἐπιῶδον στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Ἄδωνη τοῦ Βίωνα: *Αἰάζω τὸν Ἄδωνη ἀπόλετο καλὸς Ἄδωνις*).

3. Τῆς τελετουργικῆς ἐπιπλήσεως τοῦ "Ἰλα (βλ. ἀνωτέρω) ὑπάρχει μιὰ ποιητικὴ ἔχῳ στὸ Βρυγὺ. Βουκ. 6,44 ("Ἰλα, "Ἰλα...). Γιὰ παραδείγματα ἀρχαῖο - ἀνατολικὰ βλ. κατωτέρω σημ. 4.

4. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Λίνο ὁ Ἡσιόδ. fr. 192 Rz³ λέγει καθαρά ὅτι οἱ τραγουδιστὲς τὸν θρηνοῦν: *ἀρχόμενοι δὲ Λίνον καὶ λήγοντες καλέουσι*· πρβλ. Σχόλ. στὸν Εὐρ. Ὀρ. 1395 κ.εξ., σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο οἱ βάρβαροι συνήθιζαν νὰ λένε τὸ αἰλῖνον ἐν ἀρχῇ θρήνου. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἢ ἐκφραση (ἢ formula) βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ἀκόμη καὶ στὸν Αἰσχ. Ἄγ. 124, 145, 169 (μολοντί ὁ ἴδιος ὁ στίχος εἶναι μιὰ ἐπιῶδος στὸ τέλος τῆς στροφῆς). Ποικίλες περιπτώσεις ἐκφράσεων ποὺ εἶναι τοποθετημένες στὴν ἀρχὴ βρῖσκονται στοὺς βαβυλωνιακοὺς θρήνους ποὺ συγκέντρωσε ὁ M. Witzel, Tammuz - Liturgien und Verwandtes (Analecta Orient. 10), Roma 1935: στὴ μετάφραση ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ἀκόμη πρὸ ἐκτεταμένα τὴν ἐπιῶδον στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ἢ τῆς στροφῆς ἀπ' ὅ,τι τὰ πρωτότυπα κείμενα· γι' αὐτὸ καὶ οἱ μεταφράσεις αὐτὲς πρέπει νὰ ἐλέγχονται πάλι ἀπὸ αὐτὴ τὴν καθαρά τυπικὴ ἀπόψη, μὲ βάση τὸ πρωτότυπο, ἐργασία ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀκόμη καὶ ἀπὸ ὅποιον δὲν κατέχει τὴ γλῶσσαν, στὴν ὁποία ἔχει (αὐτὴ ἢ ἐπιῶδος) συνταχθεῖ. Στὴ σ. 246 κ.εξ. ὑπάρχει ἕνα κείμενο, στὸ ὅποιο ἔξι διαδοχικοὶ

τις ένδεχόμενες συνέπειες τῆς ὑποθέσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ διευκρινίσουμε — γιὰ νὰ ἀποφύγουμε παρεξηγήσεις — τὰ θρία τῆς ποῦ ἔμμεσα περιέχονται ἄλλωστε στὰ ὅσα εἶπαμε. Ἡ ὑπόθεση ὑπάρχει ὀλόκληρη στὶς σειρὲς ποῦ ὑπογραμμίσαιμε. Καὶ — γιὰ νὰ μὴν μπορέσει κανεὶς ἔστω καὶ ἄθελά του νὰ δεῖ σ' αὐτὴν ὅσα ἢ ἴδια δὲν ἔχει τὴν πρόθεση νὰ ὑπονοήσῃ — πρέπει νὰ ποῦμε ἀμέσως : 1) Δὲ γνωρίζουμε στὴν περίπτωση τοῦ Νιρέα ποιά θέση εἶχε ὁ πυρήνας «πολὺ ὁμορφος νέος ποῦ πέθανε καὶ τὸν θρηνοῦν» σ' ἓνα ένδεχόμενο μυθικο-τελετουργικὸ πιδ πλατὺ σύνολο· ἂν δηλαδὴ αὐτὸς ἦταν περιθωριακός, ὅπως εἶναι — σύμφωνα μὲ τὶς ὑπάρχουσες μαρτυρίες — στὴν περίπτωση τοῦ Γανυμήδη ἢ τοῦ Ἰππόλυτου, ἢ κεντρικός, ὅπως φαίνεται στὴν περίπτωση τῆς ομάδας τοῦ Λίνου κτλ. ἢ τοῦ Ὑλα¹, 2) δὲν ξέρουμε τίποτε γιὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντα ποῦ βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς ὑποθέσεως, ἂν δηλαδὴ αὐτὸς εἶχε λαϊκὸ καὶ τοπικὸ χαρακτήρα ἢ ἦταν μέρος μιᾶς δημόσιας θρησκείας καὶ σὲ κάποια ἐποχὴ εἶχε μεγαλύτερη φήμη, σχεδὸν πανελλήνια καὶ 3) δὲν ξέρουμε τίποτε γιὰ τὴ θέση τοῦ προσώπου τοῦ Νιρέα ποῦ θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἡ μυθοποίηση μιᾶς τελετουργικῆς ραψωδίας θρήνου (ὅπως τοῦ Λίνου κτλ.) ἢ ἓνας ἥρωας (ὅπως ὁ Ὑάκινθος κτλ.) ἢ ἓνας θεὸς (ὅπως ὁ Ἀδωνης κτλ.)².

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Μιά ὑπόθεση μοιάζει μὲ ἐμπόρευμα. Πρὶν τὸ ἀποδεχτοῦμε, πρέπει νὰ ὑπολογίσουμε ποιά πλεονεκτήματα προσφέρει καὶ πόσο ἀξίζει.

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὑπόθεσης ποῦ κάναμε πιδ πάνω, συνοψίζονται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἐξηγεῖ ἱκανοποιητικὰ ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁμηρικοῦ ἀποσπάσματος ποῦ φαίνονταν ἀκατανόητα ἢ, τὸ λιγότερο, παράξενα. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μορφῆς δικαιολογεῖ τὴ διπλὴ ἐπιανάληψη τοῦ ὀνόμα-

στίχοι (3-8) ἀρχίζουν μὲ τὸν τύπο α-α-^dmu-ul-lil («Vater Mullis» = Tammuz)· ἀλλὰ γιὰ ὀνόματα ποῦ βρίσκονται σὲ θέση ἀνάλογη πρβλ. ἐπίσης σ. 304, 407 κ.έξ.

1. Αὐτὸ ποῦ ὑποθετικὰ ἀναπαρίσταται στὴν περίπτωση τοῦ Νιρέα μοιάζει πολὺ μὲ ὅ,τι μιᾶς ἔχει παραδοθεῖ τεκμηριωμένο γιὰ τὸν Ὑλα: Ἀλλὰ εἶναι σαφὲς ὅτι εἴτε λόγῳ τῆς «τριπλῆς» ἐπίκλησης τοῦ ὀνόματος, εἴτε λόγῳ τῆς σχέσεως μὲ τὸν Ἡρακλῆ μπορεῖ νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ σύμπτωση λεπτομερειῶν ποῦ τυχαία διατηρήθηκαν ἀκριβῶς σ' αὐτὲς τὶς δύο περιπτώσεις.

2. Ἄν παρεχόταν τουλάχιστο μιὰ ἔνδειξη ἀπὸ κάποια πιθανὴ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος! Δυστυχῶς ὅμως οἱ ἀπόπειρες ἐτυμολογίας διαφόρων συγγραφέων, τὶς ὁποῖες ὑποδεικνύει ὁ H. E b e l i n g, Homerisches Lexicon 1, Leipzig 1885, σ. 1157 — βασιζόμενος στὸν Ἡσύχ.: Νίρον καὶ Νειρόν ἢ σὲ μιὰ ρίζα ni-nit-(nitere) φαίνονται τόσο ἀβέβαιες ὅσο καὶ ἄχρηστες. Δὲ γνωρίζουμε καν ἂν ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθεῖ μιὰ ρίζα ἰνδοευρωπαϊκῆ. Πῶς μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὴ λέξη νίρος ποῦ ὁ ThLG ἀναφέρει ἀπὸ ἱατρικὸς ἄρουρος ὅτι εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς φυτοῦ (nardus montana);

τος του Νιρέα, γεγονός μοναδικό σε όλη την ομηρική ποίηση. 'Από την άποψη του περιεχομένου εξηγεί ακόμα και ένα άλλο μοναδικό γεγονός, ότι δηλαδή, ο ομηρικός ποιητής μόνο σ' αυτή την περίπτωση υπαινίσσεται ένα άρνητικό χαρακτηριστικό ενός προσώπου που μνημονεύεται μόνο στον «Κατάλογο των πλοίων». 'Εξηγεί το τρίτο μοναδικό γεγονός, τη χρήση της λέξης ἀλαπαδός, για να «α χαρακτηρίσει» ένα πρόσωπο. 'Εξηγεί ακόμα την οργανική αντίθεση ανάμεσα στην όμορφα και το εύκολο/κόπο. 'Επιπλέον αυτή είναι ή μοναδική υπόθεση που από μόνη της μπορεί να δικαιολογήσει ταυτόχρονα όλες τις δυσκολίες του ομηρικού απόσπασματος.

Για να έχουμε όμως όλα αυτά τα πλεονεκτήματα, είμαστε αναγκασμένοι: 1) Να παραδεχτούμε την ύπαρξη μιας «υπόγειας» (άφανους για μας) παραδόσεως, ή όποια από την προομηρική εποχή έφθασε ως την έλληνιστική περίοδο χωρίς να μας αφήσει έστω και μια συγκεκριμένη μαρτυρία. 2) Να άρνηθούμε όλόκληρη την έξω-ομηρική έπική παράδοση, για να έρμηνεύσουμε το ομηρικό απόσπασμα και 3) Να φανταστούμε μια ένέργεια συνειδητή του ομηρικού ποιητή που θα μετέφερε ένα θρησκευτικό γεγονός στο επίπεδο του έπικού με τέτοιο τρόπο, που να το κάνει να φαίνεται εκ πρώτης όψης άγνωριστο και έπιφανειακά χωρίς νόημα.

'Η πρώτη «έκτίμηση» δέν είναι πάρα πολύ μεγάλη, αν λάβουμε υπόψη μας τα λίγα που μας απόμειναν από όλόκληρη την έλληνική λογοτεχνία.

'Η δεύτερη θα μπορούσε να θεωρηθεί ακόμη και ως πλεονέκτημα: αντί να λέμε «άρνούμαστε την έξω-ομηρική έπική παράδοση», θα μπορούσαμε να πούμε «δέν έχουμε ανάγκη» από αυτή την παράδοση.

'Αν θελήσουμε να αξιολογήσουμε την τρίτη «έκτίμηση», θα αναλάβουμε βαριές εϋθύνες για το μέλλον. Πρέπει να προσπαθήσουμε να αντίληφθούμε τα κίνητρα αυτής της ποιητικής ένέργειας. Αυτό θα προϋπέθετε να συλλάβουμε το πρόβλημα «της ύλης του έλληνικού έπους» στο χώρο τον πραγματικό και όχι της μελέτης. Και ο σκοπός μιας τέτοιας μελέτης δέν θα μπορούσε να εξαντληθεί στην ανακάλυψη, ανάλυση και κατάταξη¹ περισσότερο ή λιγότερο απομακρυσμένων θρησκευτικών ριζών πίσω από μεμονωμένα πρόσωπα ή έπικά επεισόδια, αλλά θα έπρεπε να αποβλέπει να κακηνήσουμε γενικά τη θέση της έπικής ποιήσεως απέναντι στις πιο παλιές μυθολογικές ή γενικά θρησκευτικές παραδόσεις.

1. Με αυτό τον τελευταίο όρο θέλω να αναφερθώ στη μεγάλη ποικιλία (προφανή) των περιπτώσεων: αν π.χ. πίσω από τη μοίρα του 'Αχιλλέα διαφαίνεται ο μύθος της ανθρώπινης θνησιμότητας (πρβλ. SMSR 30, 1959, 236 κ.έξ.) ή αν πίσω από τη μορφή του 'Οδυσσέα διακρίνεται το ύφάδι ενός trickster μυθικού, πρωτόγονου τύπου, πάντως πρόκειται για περιπτώσεις τελείως διαφορετικές και τελείως διαφορετικής σημασίας από αυτό που υποθετικά αναπαραστήσαμε σ' αυτές τις σελίδες.

Κάθε έρμηνεία a priori ή βρασιμένη σέ μενονωμένες περιπτώσεις θά ήταν παράνομη (νόθη). "Αν δεχτούμε π.χ. την υπόθεση του δικτυώσασμα πού πάνω, δέ θά είχαμε ακόμη τό δικαίωμα νά αποφασίσουμε αν ή όμηρική έέργεια στάθηκε ένα ποιητικό παιχνίδι, μιá προσπάθεια απομυθοποίησας ή κάτι άλλο. Πρός τό παρόν θά ήταν άρκετό νά μιλήσουμε για μιá μεταγραφή μύθων στο έπικό κλειδί, χωρίς νά εκφράσουμε τή γνώμη μας για τήν έννοιά της. Αύτή δέν μπορεί νά είναι ανεξάρτητη από τό ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα τής σημασίας τής έπικής ποιήσεως στην Ιστορία του πολιτισμού και τής θρησκείας του πρώτου έλληνικού άρχαϊσμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΠΗΓΕΣ (Άρχαίοι και μεταγενέστεροι συγγραφείς)

1. Αίσχόλου: Άγαμέμνων, 124, 145, 169.
2. Άντωνίνου Liberalis: Μεταμορφώσεων συναγωγή, 26 (E. Martini, Mythographi Graeci, Teubner, 1896, τ.Β' σσ. XLIV κ.έξ.).
3. Άπολλοδώρου: Έπιτομή 1,53· 3,121 (εδ. Wagner).
4. Άπολλωνίου του Ροδίου: Άργοναυτικά, Α, 1354.
5. Άποστολίου (του παροιμογράφου): 17, 9 (E.L. von Leutsch - F.G. Schneidewin, Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum, II, Göttingen, 1851, άνατύπ. Hildesheim, 1958, suppl. 1960).
6. Βιργιλίου: Βουκολικά, 6, 44.
7. Άριστοτέλους: Ρητορική, 3, 1414 a.
8. Δημητρίου: Περí έρμηνείας, 61 (L. Spengel - C. Hammer, Rhetores Graeci, Leipzig, 1853 - 1856, τ. 3, σσ. 276 κ.έξ.).
9. Διογενειανού (του παροιμογράφου): 8, 33 (E.L. von Leutsch - F.G. Schneidewin, Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum I, Göttingen, 1839 άνατύπ. Hildesheim, 1958, suppl. 1960).
10. Δίκτυος ό Κρής: Έφημερίς του Τρωικού Πολέμου, βιβλία έξί, IV 17, 18 (rec. F. Meister, 1872).
11. Διοδώρου: Βιβλιοθήκη Ιστορική 5, 53 (W. Dindorf, Leipzig 1867 - 68. F. Vogel - C.J. Fischer, βιβλ. 1 - 20, Leipzig 1888 - 1906, άνατύπ. 1964).
12. Δωσιάδου (του Ιστορικού): Fr. 5 (F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker (458), τ. I - III, Berlin - Leiden, 1923 - 1958).
13. Έρμιογένους: Περí μεθόδου δεινότητος 9 (L. Spengel - C. Hammer, Rhetores Graeci, 3 τ., Leipzig, 1853 - 1856, τ. 2, σ. 433).
14. Εύριπίδου: Έλένη, 1472 κ.έξ., Ιππόλυτος, 1343 κ.έξ., Ιργένεια ή έν Αδίδα, 204 κ.έξ.
15. Εύσταθίου: Παρεμβολαί εις τήν Όμήρου Ιλιάδα - Όδύσσειαν (B', σσ. 671 κ.έξ) (G. Stallbaum, Leipzig, 1825 - 30, άνατύπωση Hildesheim, 1960).
16. Ζηνοβίου: 6, 21 (E.L. von Leutsch - F.G. Schneidewin, Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum I, Göttingen 1839).
17. Ησιόδου Άποσπ. 96, 49 κ.έξ.· 192' (A. Rzach, Hesiodi Carmina, Leipzig 1913²).
18. Θεοκρίτου: Έξέλλαια, 13, 58 κ.έξ.

19. Κοίντου τοῦ Σμυρναίου: Τὰ μεθ' Ὅμηρον, VI, 372 - 440, VII, 6 κ.έξ.
20. Λιβανίου: Λόγοι 12 (Tim.), 29 (Γενική Έκδοση ἔργων τοῦ Λιβανίου: F. Foerster - E. Richtsteig, 12 τόμοι, Leipzig, 1903 - 1927).
21. Λουκιανῶ: Ἐρωταί, 23· Νεκρικοὶ Διάλογοι, 19, 30· Τίμων ἢ Μισάνθρωπος, 23· Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία, 15· Χαρίδημος, 24 (C. Jacobitz, 4 τόμ. Leipzig, 1836 - 1841, ed. minor 1871 - 1874).
22. Λυκόφρονος: Ἀλεξάνδρα (ἢ Κασσάνδρα) 1011 κ.έξ. (E. Scheer, 2 τόμ., Berlin, 1881 - 1908· ἀνατύπωση, Berlin, 1958· κείμε. — σχόλ.).
23. Μνασεία: Ἀπόσπασμα 30 στή σλλογή C. καὶ Th. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum, Paris, 1841 - 1870 (τ.3, σ. 154).
24. Ὀβιδίου: Μεταμορφώσεις X, 215 κ.έξ. Ἐρωτικὴ τέχνη, II, 109 κ.έξ. Ἐπιστολὲς ἀπὸ τὸν Πόντο IV, 13, 16.
25. Ὀμήρου: Διὰς B 671 - 675· Δ 305, 330· P 280· Ὀδύσσεια β 470 καὶ 551· λ 470· ω 18. - Ἔγνος εἰς Ἑρμῆν, 334.
26. Ὀππιανῶ: Κονηγετικά (ἐκδ. P. Boudreaux, Paris, 1908).
27. Ὀρατίου: Ὄβια III, 20, 13· Ἐπειοδαί, XV, 22 (F. Klingner, Leipzig, 1959³).
28. Παισανίου: Ἑλλάδος Περιήγησις, III, 19, 3.
29. Πολυβίου: Ἱστορίαι, VIII, 30.
30. Προπερτίου: Ἐλεγεία, III, 18, 27.
31. Πτολεμαίου Φιλοπάτορος: Ἀδωνίς (A. Nauck, Tragicorum Graecorum Fragmenta, Leipzig, 1889), σελ. 824.
32. Πτολεμαίου Χέννου, 2,7 (Φωτ. Βιβλ., σ. 153 Bek.).
33. Σαπφῶς: Ἀπόσπ. 168 (E. Lobel - D. Page, Poetarum Lesbiorum Fragmenta, Oxford, 1955, 21 D).
34. Σοφοκλέους: Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ, 683 κ.έξ.
35. Στραβῶνος: Γεωγραφικά, XII, 504.
36. Σωκράτους τοῦ Ἀργεῖου: Fr. 10 (F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker, 310).
37. Τζέτζη I: Ἀλληγορίαι, 592 κ.έξ. Προομηρικά, 278· Χιλιάδες, I, 239 κ.έξ.
38. Τγίνου: Μῦθοι, 81, 113.
39. Φιλοχόρου: Fr. 27 (F. Jacoby, op. cit.).
40. Χαρίτωνος: Ἐρωτικά, I, 1,3 (W.E. Blake, Oxford, 1938).
41. Μέγα Ἑτυμολογικόν: 487, 2, 31 κ.έξ.

Β' ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Bechtel (F.) - Fick (A.): Griechische Personennamen, Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften, Göttingen, 1864.
2. Bekker (I.): Homerische Blätter, 1, Bonn, 1863.
3. Bolling (G.M.): The athetized lines of the Iliad, Baltimore, 1944.
4. Brelich (Angelo): Paides e parthenoi, Roma, 1969.
5. Chirassi (I.): Elementi di culture precereali nei miti e riti greci, Roma, 1968.
6. Ebeling (H.): Lexicon homericum, 1, Leipzig, 1885.
7. Frisk (H.): Griechisches etymologisches Wörterbuch.

8. Gaster (Th.H.): Thespis, New York², 1961.
9. Hirzel (R.): Der Name, Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften 36, 2, 1927.
10. Jachmann (G.): Der homerische Schiffskatalog und die Ilias, Köln - Opladen, 1958.
11. Kretschmer (P.): Glotta 14, 1925.
12. Kullmann (W.): Die Quellen der Ilias, Wiesbaden, 1960.
13. Mannhardt (W.): Mythologische Forschungen, Strassburg, 1884.
14. Martino (E. de-): Morte e pianto rituale, Torino, 1958.
15. Mette (Hans - Joachim, ἐπιμέλεια): Lexikon des frühgriechischen Epos, Exs. Bruno Snell, Hamburg.
16. Nilsson (M.P.): Griechische Feste, Leipzig, 1906.
17. Philippson (A.) - Kirsten (E.): Die griechischen Landschaften, 4, Frankfurt a. M., 1959.
18. Robert (C.): Jahrbuch der Deutschen Archäologischen Instituts, 1887.
19. Sittig (E.): Hylas, στῆλη 114 (in: Pauly - Wissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft).
20. Strasburger (G.): Die kleinen Kämpfer der Ilias (Diss. Frankfurt a.M.), 1954, 116/3.
21. Wilamowitz - Möllendorff (Ulrich von-): Isyllos von Epidaurus (Philologische Untersuchungen, 9) Berlin, 1886.
22. Witzel (M.): Tammuz - Liturgien und Verwandtes (Analecta Orient. 10), Roma, 1935.

